

Mokslo Lietuva

Leidžiamas nuo 1989 m., du kartus per mėnesį

Nr. 19 (728)

Lietuvos Respublikos Prezidentas Valdas Adamkus gimė 1926 m. lapkričio 3 d. Kaune. Prezidentavimo laikas: 1998 m. vasario 26 d. – 2003 m. vasario 25 d. ir 2004 m. liepos 12 d. – 2009 m. liepos 12 d.

**Sveikiname Prezidentą,
VU (1989), KTU (1998),
Lietuvos teisės universiteto
(2001), VDU (2002), Lietuvos
kūno kultūros akademijos (2004),
Klaipėdos universiteto (2008),
ISM Vadybos ir ekonomikos
universiteto (2009)
Garbės daktarą Valdą Adamkų
ir linkime Jam
nepalaužiamos stiprybės.**

Europos klasterių aljanso viceprezidentė Kristina Šermukšnytė-Alešiūnienė (žr. 12 p.)

ŠIAME NUMERYJE

**Kreipimasis sustabdyti
Rusijos vykdomus karo
nusikaltimus** ● 2 p.

**Seimo nariai ir
mokslininkai – apie
visuomenės aktualijas** ● 2 p.

**Tęsiame pokalbį apie
akademinę etiką** ● 2, 4 p.

**Žmogus judriame pasaulyje:
kaip išmokti gyventi taikiai
ir išsaugoti tautų kultūros
įvairovę?** ● 3 p.

Nauji projektai ● 5 p.

**Prof. Egidijus
Aleksandravičius –
pamąstymai apie Sąjūdį** ● 7–8 p.

**Iš kartografijos istorijos:
Lietuvos žemėlapis 90-metis** ● 8–9 p.

**Sukaktys: Europos tautų
Nepriklausomybės
deklaracijos pasirašymas** ● 9–10 p.

**2023 metų Lietuvos medis –
Jono Basanavičiaus
kaštonas** ● 11 p.

**Lietuvos atstovė Europos
klasterių aljanso vadovybėje** ● 12 p.

LIETUVOS MOKSLO TARYBOJE

Forumas „Europos horizontas“ subūrė mokslo, verslo ir valdžios institucijų atstovus

Spalio 19-ąją pirmą kartą Vilniuje vyko Europos mokslinių tyrimų ir inovacijų programos „Europos horizontas“ forumas, kuriame buvo aptartos jo programos taikymo aktualijos, apžvelgti pastarųjų metų rezultatai ir tarptautiniai pasiekimai. Tai pirmasis tokio formato renginys Lietuvoje, kurį organizavo Lietuvos mokslo tarybos (LMT) Nacionalinių kontaktinių asmenų grupė, subūrusi Lietuvos mokslo įstaigų, verslo įmonių ir valdžios institucijų atstovus, besidominčius didžiausia Europos mokslinių tyrimų ir inovacijų programa.

Forumą atidaręs ir virtualiai pasveikinęs LMT pirmininkas dr. Gintaras Valinčius džiaugėsi, kad dėl vis aktyvesnio Lietuvos pareiškėjų dalyvavimo „Europos horizonto“ programa tampa vis labiau žinoma. Sveikindamas forumo dalyvius, Europos Komisijos narys Virginijus Sinkevičius pažymėjo, kad ši programa yra ambicingiausia, skatinanti esminius pokyčius. Per pastarąjį dešimtmetį daugiau nei 85 tūkst. mokslininkų ir 12 Nobelio premijos laureatų jau pasinaudojo programos skirtu finansavimu, nes ši

■ Nukelta | 5 p.

Forumo dalyvius sveikina Lietuvos mokslo tarybos pirmininkas prof. dr. Gintaras Valinčius

Diskusijos dalyviai: prof. dr. Kristina Juraitė, Vytauto Didžiojo universiteto Viešosios komunikacijos katedros vedėja; Vida Lapinskaitė, Vilniaus universiteto Mokslo ir inovacijų departamento direktorė; dr. Rolandas Urbonas, Lietuvos energetikos instituto direktoriaus pavaduotojas; Aistė Vilkanauskytė, Švietimo, mokslo ir sporto ministerijos Studijų, mokslo ir technologijų departamento Technologijų ir inovacijų skyriaus patarėja; Neringa Valantinė, UAB „Ligence“ projektų vadovė; prof. habil. dr. Eugenijus Butkus, Lietuvos mokslo tarybos valdybos pirmininkas.

KREIPIMASIS Į AKADEMINĘ BENDRUOMENĘ

Pasiūlymas taikos atkūrimui neabejingoms visuomenės grupėms

„Mokslo Lietuva“ pakartotinai skelbia mūsų skaitytojų laišką ir kviečia nedelsiant atsiliepti. Esame įsitikinę, kad vien karinėmis priemonėmis atkurti taikos neįmanoma. Rusijos ištekčiai yra daug kartų didesni už Ukrainos, o tarptautinė pagalba Ukrainai

neretai būna pavėluota arba nepastovi. Dabartinė tarptautinės padėties analizė liudija apie neefektyvias ir nesuderintas pastangas atkurti taiką Europoje.

Jau antri metai Rusijos vykdomi karo nusikaltimai, kuriais siekiama sunaikinti

Ukrainos valstybę ir ukrainiečių tautą, turi būti nedelsiant sustabdyti. Bet kurie tarptautiniai konfliktai turi būti sprendžiami nekarinėmis priemonėmis. Pasaulyje yra sukurtos tarptautinės struktūros, kurių pareiga – taikos išsaugojimas, tačiau jos nepajė-

gia vykdyti šios gyvybiškai svarbios pareigos žmonijai. Skirtingą santykių su Rusija patirtį turinčios valstybės dažnai nesuvokia tikrojo visai žmonijai gresiančio pavojaus masto ir šios agresyvios valstybės tikslų.

SOS UKRAINAI IR PASAULIUI – NEDELSIANT NUTRAUKTI KARO VEIKSMUS IR ATKURTI TAIKĄ

Apžvelgdami agresoriaus ilgametę istorinę patirtį, Rusijos pasirošimą Ukrainos užpuolimui ir šio užpuolimo motyvus, nusikalstamus karo veiksmus prieš civilinę infrastruktūrą ir civilius gyventojus, neapsakomą žiaurumą, o iš kitos pusės – tarptautinių organizacijų ir valstybių vyriausybių nepakankamą veikimą, atkuriant taiką, teikiame tokio turinio pasiūlymą:

1. Prašome Jungtinių Tautų Organizaciją

(JTO) nedelsiant sukurti ir suteikti „Žydriešiams šalmams“ – Taikos apsaugos kontingentui (TAK) mandatą ir jį dislokuoti Ukrainos teritorijoje, siekiant apsaugoti civilinę infrastruktūrą bei gyventojus nuo tolesnio naikinimo:

– TAK turi būti sudarytas šalių, teikiančių politinę, karinę, humanitarinę pagalbą Ukrainai, karių savanorių principu;

– TAK karius savanorius reikalinga ginfluote aprūpina jų šalių vyriausybės;

– TAK kariai savanoriai turėtų būti dislokuojami visoje Ukrainos teritorijoje 50 km iki fronto linijos.

2. Vilkinant ar nepriimant šios gyvybiškai svarbios iniciatyvos, lieka konstatuoti, kad JTO ir kitos tarptautinių saugumą užtikrinančios organizacijos nevykdo joms patikėtų funkcijų.

3. Siekiant gelbėti Ukrainos, taip pat ir viso pasaulio žmones nuo tokių padarinių

ateityje ir atsižvelgiant į 2 p. pateiktą nuogastavimą, prašome skubiai vykdyti tarptautines parašų rinkimų akcijas dėl JTO ir kitų, privalančių užtikrinti taiką ir saugumą, bet šios funkcijos nevykdančių struktūrų esminio reorganizavimo.

Tikimės skubaus šio pasiūlymo įgyvendinimo, nes kiekviena karo diena atneša naujų sugriovimų, žūčių ir kitų netekčių. **Siūlome atsiliepti pritariančius šiam kvietimui.**

VISUOMENĖS AKTUALIJOS

Mokslo raidai biudžeto projekte numatyta beveik perpus mažiau, nei susitarta

Lukas Savickas

Nors politinių partijų susitarime dėl Lietuvos švietimo politikos numatyta didinti finansavimą mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) veiklai, Vyriausybės pateiktame biudžeto projekte lėšų tam skirta beveik perpus mažiau, nei susitarta. Negana to, netgi bandoma nuslėpti, kad įsipareigojimų nebus laikomasi:

informacija apie MTEP finansavimą pateikiama, pridėjus aukštajam mokslui skirtas lėšas, lyginama su ankstesniu finansavimu.

2021 m. pasirašytame Nacionaliniame politinių partijų susitarime dėl švietimo nurodoma, kad, nuo 2022 m. kasmet tolygiai augant valstybės finansavimui, 2030 m. pabaigoje valstybės biudžeto asignavimai MTEP veiklai aukštajame moksle ir valdžios sektoriuje turi siekti ne mažiau kaip 1 proc. BVP. Pagal šį susitarimą biudžete iki 2024 m. pabaigos tam turi būti skirta ne mažiau kaip 0,75 proc. BVP. Taigi susitarime užfiksuotas ne tik tolygus MTEP finansavimo didinimas, bet ir konkretus tarpinio laikotarpio rodiklis, kurį turėtume pasiekti iki 2024 m. pabaigos.

Tačiau Vyriausybės pateiktame kitų metų biudžeto projekte matome, kad lėšų nepakanka. Seimui pateiktame 2024 m. valstybės biudžeto įstatymo projekte MTEP veiklai numatyta 324,6 mln. eurų, įskaitant atlygi-

nimus. Toks finansavimas sudaro vos 0,43 proc. BVP. Pagal Susitarimą MTEP veiklai iki 2024 m. pabaigos turi būti skiriama 569,6 mln. eurų. Tokiais tempais, kai biudžeto eilutėse „pasimeta“ 245 mln. eurų, iki 2030 m., geriausiu atveju, pasiektume tik 0,75 proc. BVP. Tad jei valdantieji nepaiso šio įsipareigojimo, ko galima tikėtis kitose srityse? Užtenka, kad, nesulaukę tinkamo valdžios dėmesio, kasmet dėl nepakankamo finansavimo ir mažų atlyginimų priversti streikuoti mokytojai. Ar kažkam norisi, kad radikalių priemonių griebtųsi ir kiti specialistai?

Spartūs technologijų pokyčiai pasaulyje diktuoja būtinybę ir Lietuvai stiprinti technologinį kūrybinį potencialą ir kurti nacionalinę mokslą, technologijų bei inovacijų – aukštos pridėtinės vertės – ekosistemą. Tik panašu, kad valdantieji tai pamiršo. Nejau negana to, kad dėl Vyriausybės pradestų reformų Ekonomikos gaivinimo ir atsparumo

didinimo priemonės lėšos nepasiekė Lietuvos tokia apimtimi, kokia buvo suplanuotos? Šios lėšos ypač svarbios ekonomikos atsigravimui ir prisitaikymui prie augančių iššūkių. Negalime leisti, kad lėšos svarbioms sritims nebūtų skiriamos ir nacionaliniu lygmeniu.

Investicijos į mokslo pasiekimus ir technologijų vystymą ilgalaikėje perspektyvoje su kaupu atsiperka, tačiau šiuo metu Lietuvoje fiksuojamas dvigubas mokslo ir studijų finansavimo atotrūkis nuo atitinkamo Europos Sąjungos ir Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos vidurkio. Todėl reikia rasti trūkstantis 245 mln. eurų jaunųjų mokslininkų skatinimui likti dirbti Lietuvos aukštojo mokslo sistemoje ir susigrąžinti arba pritraukti talentus iš užsienio. Mums reikalingi ilgalaikiai sisteminiai ir strateginiai sprendimai. *Autorius yra Seimo narys.*

TĘSIAME POKALBĮ APIE AKADEMINĘ ETIKĄ

Akademinės etikos Frankenšteinas, arba etikos ir teisėtumo Marianų įduba

Prof. Algis Krupavičius

Tęsinys. Pradžia Nr. 18 (727)

II dalis. Lietuviškasis etikos Frankenšteinas

Be ilgų įžangų ir aiškinimų, tiesiog reikia griebti jautį, o šiuo atveju, vietinę akademinę etiką, už ragų. Lietuvoje akademinės etikos kontrolieriaus nuostatuose, kaip jo esminė veikla, nurodoma nagrinėti „skundus ir inicijuojant tyrimus dėl galimo akademinės etikos ir su akademinės etikos nuostatų įgyvendinimu susijusių procedūrų pažeidimo <...>, atliekant admi-

nistracinių nusižengimų tyrimą bei neetiško elgesio prevenciją“. Logika čia aiški: tarnyba yra skundų tyrimo kontora, o visi akademinėje bendruomenėje yra potencialūs nusi-kaltėliai. Juos reikia prižiūrėti ir kontroliuoti. Gulagų mąstymas apie akademią! Ne kitaip. Bet, palyginus su kitų Europos šalių normomis ir praktika, čia yra akademinės etikos stovėjimas ant galvos, o ne ant kojų.

REDAKTORIAUS KOMENTARAS

Jonas Jasaitis

Judrusis pasaulis ir šeimos namai

prasadės milžinišką žmonijos dalį apimantis badas, o jau tada užgrius nebesuvaldomi konfliktai ir visos kitos šurprios nelaimės. Esą mums greitai pritrūks ne tik maisto, bet ir vandens bei oro, būtino kvėpuoti. Ir kiek tokių, daugiau ar mažiau rėkiančių veikėjų reiškiasi šiame fronte, tarp kurių yra ir paauglė iš Švedijos, dažnai nebesusigaudanti, kur reikia šūkauti, o kur – patylėti ir pasiklausyti, nes įgyvendinti sprendimus, mažinančius klimato kaitą ir saugančius biologinę įvairovę, yra labai sunku.

Vargu ar kas suskaičiavo, kiek kartų padidėjo žmogaus darbo našumas, lyginant su pirmąją bendruomenine santvarka. Arba duokime lengvesnę užduotį: išanalizuoti, kiek kartų padidėjo darbo našumas vien per pastarąjį šimtmetį. Kelintą technologinę revoliuciją jau skaičiuojame? Atrodo, jau įžengėme į penktąją. Visi masinio bado reiškiniai ir epidemijos bei pandemijos yra ne kas kita, kaip neteisingo žmonijos ir net visos planetos išteklių valdymo padariniai. Turime milžinišką turtinę ir kultūrinę nelygybę. Turime žmonių žudančius ir visą planetą niokojančius, bet kai kam beprotiškai pelningus verslus.

Kokie gaminiai dabar yra patys brangiausi? Ar ne karo pramonės produkcija? Ar ne ją gaminančios kompanijos gauna pačius didžiausius planus? Pasižiūrėkime, ką pirmiausia ima krėsti traukuliai, vos tik užsiminus apie visuotinį nusiginklavimą. Ar žmonija negali apsieiti be masinio žudymo priemonių? Be branduolinių, vandenilinių, neutroninių ir kitokių ginklų? Mokslininkai jau ne kartą įspėjo, kad dabar pasaulyje jau prikaupta tiek ginklų, kad, panaudojus bent dešimtadalį jų, būtų sunaikinta ir visa planeta. Jau seniai reikėjo sustoti ir imtis efektyvių sprendimų, vedančių į nusiginklavimą, atverti kelią politikai, kuri užtikrintų, kad bet kokie tarptautiniai konfliktai būtų sprendžiami tik derybų keliu, atsisakius ginkluotos jėgos naudojimo. Argi žmogus neturi tiek išminties, kad sugebėtų pašalinti žudynes iš bet kokių konfliktų sprendimo būdų? Pagaliau paklauskime dar atviriau: kai mama laiko ant rankų vos gimusį savo kūdikį, ar ji įsivaizduoja, kad glaudžia ir myluoja būsimą žmogžudį arba planetos išteklių naikintoją – žmonijos namų griovėją?

Mes gimėme skirtinguose žemynuose. Antropologai patvirtintų, kad esame ne tik skirtingos išvaizdos, bet ir skirtingos elgsenos atstovai. Mums būdinga savita dvasinė kultūra, skirtingas ritmo suvokimas, mes sukūrėme skirtingus tautinius šokius ir dainas, papročius ir apeigas, mes turime skirtingą dvasinį tikėjimą. Bet ar dėl to mes turime vienas kitą pjauti arba nuodyti? Kodėl mums nuolat meluojama, kad kai kurios Žemės rutulio vietovės neva yra tokios, kuriose neįmanoma prasimaitinti.

Dabar mes turime tokias keliavimo priemones, kad galime nesunkiai ir greitai pasiekti bet kurią planetos vietą. Mes kalbame šimtais skirtingų kalbų, bet turime ir galimybę visur susikalbėti, suprasti ten gyvenančius ir paaiškinti, kas mes esame. Bet ar tai leidžia kažkam brautis į vietinių namus, primesti jiems savo religiją ir gyvenimo būdą, reikalauti, kad jie apgyvendintų ir maitintų atvykėlius neretai net veltui, nes jie svetimoje vietoje nenori rimtai dirbti, nes jiems atrodo, kad vietiniai kalti dėl ekonominės nelygybės ar net dėl tolimoje praeityje buvusio protėvių skriaudimo. Bet juk tie, pas kuriuos atvykėliai dabar atsibeldė, nėra tie patys, kurie jų protėvius vežė į vergiją. Panašiai, kaip ir dabartinė lenkų karta nėra ta, kuri sulaužė Suvalkų sutartį ir du dešimtmečius persekiojo mūsų Vilniaus krašto gentainius už lietuvių kalbos vartojimą ar lietuviškų mokyklų steigimą.

Dirbdamas JAV, vieną sekmadienio rytą važiauvau į mišias Klivlando tuometinėje Šventojo Jurgio lietuviškojoje parapijoje, kai staiga priešais mano automobilį išsoko vyriokas, saujoje gnauždamas nemažą plytgalį ir grasindamas smogti į automobilio priekinį stiklą. Išsokau ir aš. O jis man rėkia: „Kodėl tu, baltaodi, važiuoji per mūsų (t. y. juodaodžių) rajoną? Aš nekenčiu jūsų, nes jūs mus vergais laikėte...“ Laimei tada pavyko greitai išsiaiškinti, kad esu užsienietis, atvykęs iš

šalies, kurioje niekada nebuvo tokio reiškinio, kaip vergija. O įtampa visai atslūgo, kai užpuolikas suprato, kad esu krepšinio Arvydo Sabonio tautietis. Vis dėlto atsiveikindamas vyriokas perspėjo, kad kitą kartą per šį rajoną nevažiuočiau...

Tačiau, jei neprimetame kitiems jų protėvių kaltės, tai nereiškia, kad kažkas, atvykęs iš svetur, gali rėkauti, kad, pavyzdžiui, mūsų sostinės apylinkės priklauso Lenkijai arba Gudijai, dabar vadinamai Baltarusija. Niekas neturi teisės skelbti, kad „lietuviai yra žydšaudžių tauta“. Mes gyvename dabar ir atsakome tik už tai, ką darome patys. Mes net negalime kaltinti tų, kurie dabar gyvena vadinamojoje Kaliningrado srityje, kad jie yra okupantai, nes daugumai jų tai jau yra gimtinė. Čia gimė jų vaikai, o kai kam – ir vaikaitiai. Bet tai nereiškia, kad dabartiniai kaliningradiečiai turi apsimesti, kad nenori žinoti, kas čia gyveno prieš 80 metų, ką mena dar išlikę architektūros paminklai arba jų griuvėsiai.

Jei istorijos žinojimas nesąlygoja kaltinimų dabartinei kartai, tai nereiškia, kad istoriją reikia užmiršti. Bet užuot susimušus, būtina išsiaiškinti, kaip galima taikiai aptarti praeities konfliktų pasekmes. Jokia rasė, jokia tautybė, jokia religija ar bet kurie kiti skirtumai nesuteikia teisės muštis. Gyventi taikiai reikia dabar, o visi nesutarimai gali būti išspręsti dalykiškai. Perduoti praeities neapykantą ar prievartos metodais primintai kitiems savo tikėjimą arba bet kuriuos kitus elgsenos bei pasaulėžiūros skirtumus neleistina.

Dabar, kai visą pasaulį galima apkeliauti per kelias dienas, dar nereiškia, kad per tas kelias dienas galima išsamiai pažinti ir jo kultūrinę įvairovę. Net keliolika metų padirbėjus kitoje, nei savo kilmės valstybėje, būtina suvokti, kad net tokio ilgo laikotarpio neužteks šiai įvairovei įvertinti. Net išgyvenęs Jungtinėse Amerikos Valstijose daugiau kaip aštuonerius metus, Amerikos keliais nuvažiaavęs daugiau kaip 90 tūkst. mylių ir aplankęs 15 valstijų, meluočiau, jei sakčiau, kad gerai pažįstu Šiaurės Ameriką. Taip, daug ką mačiau, su daug kuo susipažinau, bet juk net kiekvienas miestelis turi savo nepakartojamą specifiką. Skiriasi tautinė sudėtis, tradicijos, ekonominio išsivystymo lygis, jau ne kalbant apie kultūrinę raišką turinį. Net gamtosaugos įvairovė matoma dažniausiai tik pro automobilio langą, o tai nereiškia jos pažinimo. Niekas neturi teisės teigti, kad jo šalies ar tautos kultūra yra pranašesnė už tą, kurioje jis dabar gyvena. Jokiū būdu negalima niekinti žmogaus dėl jo priklausymo kuriai nors tautybei. Kai hitlerininkai bandė išžudyti žydus, o dabar Rusija bando sunaikinti ukrainiečius, tai yra tas pats baisiausias nusikaltimas – nacizmas.

Pasaulis yra gražus savo įvairove, o ne suvienodėjimu. Mes galime susikalbėti viena kalba, bet tai neverčia ir mąstyti bei elgtis vienodai. Galima net sapnuoti angliškai, bet tai nereiškia, kad laikome tik angliakalbiais. Bendros kalbos mokėjimas tik palengvina galimybę greičiau išsiaiškinti ir rasti abiem pusėms priimtina susitarimą. Širdyje mes vis tiek turime savo NAMUS. Būtų didžiausia dvasinė nelaimė, jei pasijustumė benamiais, neturinčiais savo tautos, savo gimtinės, jei jau nebegalėtume teigti, kad širdyje esu lietuvis, lenkas ar prancūzas. Net po keliolikos metų darbo kitoje valstybėje būtina turėti, kur sugrįžti.

Esu ne kartą rašęs, kad, norint atimti žmogaus tapatybę, pirmiausia reikia jį paversti bežemiu ir benamiu. Taip ir pasiėlgę sovietiniai okupantai, teigė, kad susiformavo „nauja nacionalinė bendrija – tarybinė liaudis“. Daugiabučiuose užaugę asmenys gana dažnai sunkiai randa atsakymus, ką jiems reikšia gimtinės ir tėviškės sąvokos, nes jie negali įvardinti pastovios gyvenamosios vietos: augdami su tėvais, kraustėsi iš gamyklos suteikto bendrabučio į laikinąjį būstą, o tada – į vadinamąjį kooperatinį butą ir pan. Tai kurią vietovę jie gali įvardinti kaip tėviškę? Deja, jokią...

Dabartiniu metu vis didesnis skaičius daugiabučių gyventojų bando susikurti privačią šeimą erdvė: užmiestyje įsigyja sodybą arba sklypą namui, įsikuria vietovėje, kurioje dar liko giminaičių, apsigyvena buvusiuose kolektyviniuose soduose arba ten, kur dėmesį patraukia jaukus apylinkių gamtovaizdis. Jei šeimos finansinės galimybės leidžia susikurti patogią aplinką, buto daugiabutyje ir visai atsisakoma. Nauja privati erdvė tampa tėviške būsimosioms kartoms. Sodybas įkūrusios šeimos būna daug tvirtesnės, jų dvasinis ryšys – daug turiningesnis, šeimos narių asmeninė aplinka – nepalyginamai patogesnė, ryšys su savo valstybe – tvirtesnis ir turiningesnis, neapsiribojantis tik šios dienos poreikiais.

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO PRANEŠIMAI

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS

Patvirtinta Lietuvos laisvės kovų įamžinimo programa. Seimas, įvertindamas, kad 2029 m. bus minimos Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio Tarybos 1949 m. vasario 16 d. deklaracijos metinės, nusprendė patvirtinti XX amžiaus Lietuvos laisvės kovų tyrimų ir jų sklaidos, šių kovų įamžinimo programą. Programoje numatyta siekti, kad Deklaracija taptų visuomenės atminties dalimi, fundamentaliai stiprinančia mūsų pilietiškumą ir patriotizmą. Pasak Seimo Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos pirmininkės Paulės Kuzmickienės, tai vienas iš nedaugelio užmojų į šią istoriją pažvelgti per tokį atminties kultūros suvokimą, kai norime iš esmės ir conceptualiai įamžinti laisvės kovas.

Programa apima 2023–2029 m., tačiau kai kurie jos uždaviniai ir rezultatai skirti tęstinams projektams ir tyrimams. Programoje išskiriamos keturios kryptys, susijusios su XX amžiaus Lietuvos laisvės kovų, Lietuvos antisovietinio ginkluoto pasipriešinimo, Lietuvos antinacistinio pasipriešinimo, Lietuvos neginkluoto antisovietinio pasipriešinimo ir disidentinio judėjimo tyrimais ir sklaida, įamžinimu, atminties išsaugojimu. Programoje išskirtinai daug dėmesio skiriama 1944–1953 m. partizaninio karo, partizanų užsienio ryšių tyrimams, partizaninių karą menančių vietų (atminties vietų) daugelyje pasaulio šalių įamžinimui.

P. Kuzmickienė pažymėjo, kad laisvės kovų įamžinimas yra neatsiejamas nuo laisva valia išrinkto partizanų vado Jono Žemaičio. „2029-aisiais minėsime aukščiausios Lietuvos laisvės kovotojų pasiekimo – aukščiausiosios vadovybės – Lietuvos Laisvės Kovos Sąjūdžio – įkūrimo ir Vasario 16-osios deklaracijos pasirašymo 80-ąsias metines. Reikšminga politinė deklaracija reiškė suverenią tautos valią ir nepriklausomą demokratinę Lietuvos valstybės tęstinumą, o tai buvo vienas aukščiausių tautos, besipriešinančios sovietinei okupacijai, pasiekimų“, – sakė komisijos pirmininkė.

Kaip vieną iš svarbiausių šios programos darbų, Seimo narė P. Kuzmickienė įvardijo asociacijos „Miško broliai“ visuomeninio, partizanų ryšinio Albino Kentros sukaupto archyvo pagrindu įkuriamą Laisvės kovų pažinimo centrą. „Tai didelis darbas, savo užmojais gerokai pranokstantis vieno ar kito paminklo pastatymą. Reikia sutelkti labai daug ir ekspertinių žinių, ir energijos, ir, žinoma, lėšų“, – tvirtino parlamentarė.

Programoje skiriamas dėmesys atminties vietų steigimui ne tik įprastomis paminklų formomis, bet ir naudojant šiuolaikinius istorinės atminties įamžinimo būdus, skaitmenizuojant svarbius istorinius šaltinius, archyvus, kuriant interaktyvias programas, žemėlapius, kuriuose būtų įamžintos laisvės kovas menančios vietos, pavyzdžiui, „Google Maps“ ir kelių infrastruktūroje.

Seimas patikslino Trakų rajono, Vilniaus miesto ir Vilniaus rajono savivaldybių teritorijų ribas. Nustačius tikslias trijų savivaldybių teritorijų ribas, sukurtos prielaidos šioms savivaldybėms teikti dokumentus dėl jų teritorijose esančių gyvenamųjų vietovių teritorijų ribų tvarkymo, taip pat bus sukurtos teisinės prielaidos įgyvendinti nuo 2024 m. sausio 1 d. įsigaliosiančias Žemės įstatymo nuostatas dėl valstybinės žemės, esančios miestų, miestelių teritorijose, perdavimo savivaldybėms patikėjimo teise. Šių savivaldybių teritorijose yra septynios gyvenamosios teritorijos: Trakų rajone – Aukštadvario, Onušio miesteliai, Vilniaus miesto savivaldybėje – Vilniaus miestas, Vilniaus rajono savivaldybėje – Bezdonių, Šumsko, Maišiagalos ir Mickūnų miesteliai, kurių teritorijų ribos tikslintinos siekiant sklandaus Žemės įstatymo nuostatų įgyvendinimo. Iš 60 Lietuvos savivaldybių 12 buvo nesusitvarkiusios savo ribų. Pritarus įstatymo projektui, liko 9: Druskininkai, Elektrėnai, Kalvarijos, Kazlų Rūda, Kupiškio rajonas, Marijampolė, Panevėžio rajonas,

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO PRANEŠIMAI

■ Atkelta iš 3 p.

Rokiškio rajonas ir Skuodo rajonas. Seimas suteikė teisę aplinkosaugininkams keliuose tikrinti automobilių išmetamų teršalų kiekį. Nuo kitų metų pradžios aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės pareigūnams suteikta teisė stabdyti transporto

priemones ir tikrinti, ar jų į aplinką išmetami teršalai atitinka techninius motorinių transporto priemonių ir jų priekabų reikalavimus. Šie pareigūnai taip pat galės atlikti į aplinką patekusių teršalų ir jų paveiktos aplinkos užterštumo matavimus. Dalį transporto priemonių (M1 ir N1 klasių transporto prie-

mones) stabdyti bei teršalų atitiktį tikrinti galės ir Lietuvos transporto saugos administracijos pareigūnai.

Pagal priimtas naujas nuostatas, aplinkos apsaugos valstybinės kontrolės ir Lietuvos transporto saugos administracijos pareigūnams leista panaikinti motorinių transporto

priemonių, kurių į aplinką išmetami teršalai neatitinka techninių reikalavimų, privalomosios techninės apžiūros dokumentų galiojimą. Be to, įstatyme patikslintos nuostatos, kurios apibrėžia, kokie transporto priemonės trūkumai bus pripažįstami nedideliais, dideliais ir pavojingais. ■

TĘSIAME POKALBĮ APIE AKADEMINĘ ETIKĄ

Akademinės etikos Frankenšteinas, arba etikos ir teisėtumo Marianų įduba

■ Atkelta iš 2 p.

Aukštųjų mokyklų autonomija

Išskirtas esminis etikos tarnybos tikslas ne tik neatitinka kitų Europos taisyklių, bet yra ir aiškiai problemiškas Lietuvos kontekste. Pirmiausia, toks teisinis tvarkymas prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai, kurios 40 straipsnis nurodo, kad „*aukštosios mokykloms suteikiama autonomija*“. Ši teisė yra visapusiška ir pakartota Mokslo ir studijų įstatyme, aukštųjų mokyklų, bet pirmiausia – visų be išimties universitetų statuteose. Autonomijos teisė pirmiausia veikia akademinę, o toliau – ir kitų aukštųjų mokyklų reikalų tvarkyme. Akademinė ir tyrimų etika yra integrali akademinų reikalų dalis. Tad, jei realiai veikia aukštųjų mokyklų autonomija, jokia išorės institucija, įskaitant etikos kontrolierių, jokių privalomų intervencijų (*priziūrėti, kontroliuoti, tirti ir t. t.*) čia daryti negali, nes tokie įsikišimai konstituciškai yra *neteisėti*.

Bet „kuo toliau į mišką, tuo daugiau medžių“. Dar 2021 m. Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų susivienijimas (LAMPSS) paskelbė išsamią akademinės etikos kontrolieriaus veiklos analizę. Jos išvada buvo daugiau nei aiški – tarnybos veikla turėtų būti stabdoma ir svarstomas jos likvidavimo scenarijus vien dėl akivaizdaus jos įgaliojimų prieštaravimo aukštųjų mokyklų autonomijai.

Diskrecija

LAMPSS kaip vieną esminių problemų pažymėjo šios tarnybos diskreciją etikos konfliktų srityje, nes ji skundus gali tirti pati, juos gražinti tirti mokslo ir studijų institucijoms ar inicijuoti tyrimus savarankiškai. Jokių taisyklių, kaip turėtų elgtis kontrolierius, nebuvo ir nėra. Veikiausiai sprendimus tarnyba priima pagal orą arba nuotaiką.

O koks tarnybos tyrimų **teisinis pagrindas**? Nacionalinio akademinės etikos kodekso nėra ir jo nesugebėta sukurti nuo 2013 m. Tokiu atveju, kaip yra vykdomi tyrimai ir kaip priimami sprendimai? Kontrolierius, pasirodo, yra kelių dešimčių universitetų, kolegijų ir institutų bei centrų, tarp jų ir nevalstybinių (šių yra bent kelios dešimtys!) kodeksų ekspertas ir pagal juos priima sprendimus. Siekiant juos išmanyti ir taikyti, šalia tarnybos reikėtų steigti teisinių konsultacijų ar paslaugų bendrovę. Tačiau tokios ten nėra. Rimtesnė problema yra ta, kaip kontrolierius, nebūdamas tos ar kitos aukštosios mokyklos narys, laisvai interpretuoja jų etikos kodeksus ir taiko jų nariams. O jei etikos konflikte dalyvauja dviejų skirtingų mokyklų atstovai, kurių kodeksai skiriasi ar net prieštarauja tarpusavyje, kurios mokyklos kodeksą sprendime naudos kontro-

lierius? Niekas rišlaus atsakymo nežino. Tačiau sprendimai, priimti dešimtimis be jokio vieno aiškaus teisinio pagrindo, yra. Nėra nacionalinio kodekso, bet nacionalinė etikos institucija sprendžia...

Nėra kitos viešosios institucijos, kuri savo sprendimus priimtų, neturėdama specialaus įstatymo ar bent etikos kodekso, veikiančio nacionaliniu mastu. Tad čia – teisinis nihilizmas, savivaliavimas ir savivaldžiavimas, o etikos Frankenšteino sprendimai yra nepagrįsti ir neteisėti.

Dar geriau – tie aukštųjų mokyklų kodeksai gali būti istoriniai, t. y. šiandien neveikiantys, bet jie yra kontrolieriaus tyrimų ir galimų sprendimų pagrindas. Gal ši tarnyba, kad visiems būtų itin skaidru, galėtų savo tyrimuose remtis Anglijos 1215 m. *Magna Carta* ar gerokai vėlesne 1936 m. Stalino konstitucija? O „geriausia“, ko gero, yra tai, kad, kai kontrolieriui neužtenka išorės kodeksų, jis savo sprendimus pagrindžia abejotinos kilmės žodynais, gairėmis, kurios neturi jokio teisinio dokumentų statuso, bet turi plagiato, prisirašymo, netinkamo citavimo požymių.

Tyrimai

Dabar apie skundų tyrimų procesą. Pirmiausia skundą gali parašyti bet kas iš gatvės. Tarnyba netikrina ir neturi taisyklių, kaip patikrinti skundų pagrįstumą. Tad melagingai, suklastotai apkaltinti per tokią tarnybą – vienas du ir yra. O toji „sprendžia“, ar tirti, ar ne, nors tam taisyklių nėra. Tyrimų trukmė šiais laikais matuojama net ne mėnesiais, o jau metais. Priešingai nei kitose Europos šalyse, teisės susipažinti su tyrimo medžiaga prieš sprendimą gali ir nebūti. Kita 180 laipsnių priešinga praktika Europos šalių normoms – viešinti į kairę ir dešinę ne tik sprendimus, bet ir net pradėtus tyrimus. Ar bus nustatytas etikos pažeidimas, visai neaišku, bet kirtis per profesinę reputaciją paskelbtajam tikrai bus. Kad Europos Sąjungos Bendrasis duomenų apsaugos reglamentas tą kategoriškai draudžia, tai čia juk – etikos tarnyba be etikos ir jai tai negalioja. Tiesiog akademinės etikos Marianų įduba.

Fundamentalus Europos praktikų ignoravimas yra tai, kad sprendimus dėl etikos konflikto priima **vienasmeniškai** kontrolierius, kai kitur jie pagal nutylėjimą yra kolektyviniai ir kolegialūs. Net stalinizmo metais formaliai buvo geriau, nes ten sprendė „troikos“. O čia – vienas vienintelis. Nors jo sprendimai *de facto* yra imperatyvūs ir teisiškai įpareigojantys, universitetai ir kitos organizacijos dar turi pranešti jam apie pagal juos pritaikytas sankcijas. Jeigu jos netenkina kontrolieriaus, jis gali pats iš naujo organizuoti tyrimą... Tiesiog be komentarų – „etiška etika“. Sprendimų vienasmeniškumas rodo ne tik jų nesuderinamumą su akade-

minės etikos standartais, bet ir teisėtumo klausimus. Bet virš kontrolieriaus, matyt, tik dangus.

Sankcijos

Tai, beje, labai gerai iliustruoja ir sankcijų nelygybę. Tai, kad ji yra neteisėta, matyt, nekyla abejonių. Bet tegul čia kalba profsąjungų tyrimo išvados: „*Kai tyrimas atliekamas Tarnyboje, pažeidimo atveju taikomos sankcijos, pirmiausia suspenduojant pažeidusiųjų teisę gauti LMT [Lietuvos mokslo taryba] paramą tyrimams penkerių metų laikotarpiu (nors nepažeidus etikos, bet, kai LMT tyrimo projektas nėra įvykdomas, analogiška sankcija taikoma tik trejus metus). Tokios ilgalaikės sankcijos adekvatumas yra kvestionuotinas. Šių sankcijų LMT nėra, kai sprendimą dėl pažeidimo priima institucija, o ne Tarnyba. Tad sankcijų srityje yra įtvirtinti ir taikomi dvejoji standartai. Priimant sprendimus, taip pat taikomi dvejoji standartai, nes etikos pažeidimai jau kurį laiką skirstomi į esminius ir neesminius, o vienarūšiai pažeidimai kvalifikuojami skirtingai, t. y. esant dviem iš esmės analogiškiems pažeidimams, vienas jų gali būti traktuojamas kaip neesminis arba mažareikšmis, o kitas – jau kaip esminis.*“

Ekspertai ir kompetencija

Kartais tuose tyrimuose atsiranda ekspertai. Jiems apibūdinti geriausia yra pasitelkti aktorius Rolando Kazlo pastebėjimą: „*Ekspertas – tai tas, kuris, kai visiems viskas aišku, paaiškina, kad taptų neaišku. O kai visiems viskas tampa neaišku, tada ekspertas vietą užleidžia specialistui, kuris nieko neaiškina, nes tai – ne jo specializacija. Tam yra ekspertai.*“

Kompetencija yra kitų šalių etikos institucijų veiklos pagrindas. Lietuviškos tarnybos ekspertai / specialistai yra dažnai be jokios mokslinės patirties, mokslinių laipsnių arba kokie nors disertacijos nesugebėję parašyti buvę doktorantai. Pastaraisiais metais kontrolieriaus tarnautojai tiesiogine prasme išsilakstė į visas įmanomas puses. O skelbiamų konkursų rezultatas įprastai yra toks, kad „konkursas neįvyko“, nes nebuvo pretendentų arba jie neatvyko. Nekompetencijos dramą dar sustiprina faktai, kad tarnybos vadovą tiek 2013 m., tiek ir 2019 m. pavyko surasti tik po trečio konkurso. Tačiau pirmąjį, dar nebaigus kadencijos, Seimui teko atstatyti.

Pusiaus teisminė institucija

Tad kokį bendrą to etikos Frankenšteino, kuris dar voliuntaristiškai gali daryti net dr. Mengelės eksperimentus, rezultatą turime? Trumpai sakant, šis etikos Frankenšteinas

yra pusiau teisminė, arba kvaziteisminė, veikianti *be jokios atsakomybės*, institucija. Paskendusi teismų bylose, nes vien pastaraisiais metais, kaip rodo LAMPSS surinkti duomenys, kontrolierius daugybę kartų pats pažeidė Lietuvos Respublikos mokslo ir studijų bei Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymus, jo priimti sprendimai pripažinti netinkamai motyvuotais, t. y. nepagrįstais, neišsamiais, paviršutiniškais, pasižymėjo vertinimo šališkumu, nes tariamai nukentėjusiu pripažino asmenį, kurio interesai niekaip nebuvo pažeisti, o kitus mokslininkus, tik vertindamas juodraščius, pripažino pažeidusiais etiką. Šį etikos Frankenšteino kvaziteisminį statusą įtvirtina **keista** kontrolieriaus teisė „*informuoti teisėsaugos institucijas, jeigu nustatoma nusikalstamos veikos požymių*“. Profsąjungų tyrimo tiksliai pasakyta, kad į teisėsaugos institucijas turi kreiptis asmeniškai suinteresuotos šalys, bet ne tarnyba, kuri neturi kompetencijos pasisakyti ir vertinti nusikalstamos veikos požymius.

Praktikoje, deja, yra atvirkščiai. Dar daugiau: ši įstaiga faktiškai sau **prisiima ikiteisminio tyrimo institucijos įgaliojimus, kurių ji neturi ir negali turėti**. Galiausiai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra numatyta sankcijų ar bausmių dėl etikos konfliktų, tačiau etikos Frankenšteinas nusikaltimus gali įžvelgti visur... Etika nėra baudžiamosios teisės dalis. Be to, joje nerastite šio Frankenšteino itin mėgstamų plagiato ar plagijavimo net kaip sąvokų. Tačiau mokslininkams šios tarnybos veiklos praktinės pasekmės yra gerokai liūdnės. Jie įveliami į bylinėjimąsi teismuose, žlugdoma jų profesinė veikla ir reputacija. Tad tokios tokelės...

Ką daryti?

Kodėl dabar kalbame apie šį akademinės etikos Frankenšteiną? Kaip tik šiuo metu Lietuvos mokslo taryba yra paskelbusi naują kontrolieriaus konkursą. Ar tas konkursas yra teisėtas? Kyla ne vienas klausimas vien dėl pasikeitusio LMT pavaldumo Seimui į atskaitomybę Vyriausybei, nors kontrolierių turės skirti Seimas. Bet svarbiau čia yra kita. Dabar itin tinkamas laikas atsakyti į jau iškeltus klausimus dėl tokios institucijos konstitucingumo ir teisėtumo. Taip pat atsakyti į 2021 m. profsąjungų tyrimo klausimą dėl šios tarnybos likvidavimo, nes „*Lietuvoje neveikia taisyklė, kad kontrolierius turėtų būti įsipareigojęs laikytis pagrindinių savo veiklos principų, įskaitant nepriklausomumą, nešališkumą, konfidencialumą ir neformalumą*“. O kol į šiuos klausimus nėra atsakyta, tol jokie kontrolieriaus konkursai neturėtų vykti. ■

Elektroninio vadovavimo patirtis Lietuvos, Latvijos ir Vokietijos savivaldybėse po pandemijos

Doc. dr. Rita Toleikienė ir doc. dr. Vita Juknevičienė

Tarptautinė mokslininkų grupė, kurią subūrė Vilniaus universiteto Šiaulių akademijos docentė dr. Rita Toleikienė, analizuoja elektroninio vadovavimo fenomeną savivaldoje. Grupę sudaro trijų valstybių atstovės: doc. dr. Rita Toleikienė ir doc. dr. Vita Juknevičienė (Vilniaus universitetas, Lietuva), prof. dr. Irma Rybnikova (Hamm-Lippstadt taikomųjų mokslų universitetas, Vokietija), prof. dr. Iveta Reinholde ir doc. dr. Inese Abolina (Latvijos universitetas, Latvija).

Ši komanda vykdo jau antrą mokslinį projektą, analizuojantį elektroninio vadovavimo problemas vietos savivaldoje. 2019 m. minėtos tyrėjos kartu su dar dviem kolegėmis iš Estijos Tartu universiteto – prof. dr. Maaja Vadi ir dokt. Janika Sillamae dirbo prie projekto „Elektroninis vadovavimas vietos savivaldos organizacijose“ (angl. *E-leadership in local government organizations*), o 2023 m. vykdo projektą „Elektroninis vadovavimas savivaldos organizacijose: popandeminė analizė E-LEADER“ (angl. *E-leadership in municipal administrations: the post-pandemic analysis E-LEADER*). Abu projektus remia Baltijos šalių ir Vokietijos aukštųjų mokyklų biuras.

Vykdydamas antrąjį projektą, tyrėjos ne tik analizavo 2019–2023 m. mokslinių tyrimų, atliktų minėtose valstybėse, turinį, bet ir skyrė nemažai dėmesio empiriniam tyrimui – grupinėms diskusijoms su minėtų valstybių savivaldybių administracijų vadovais ir darbuotojais. Būtent skaitmenizacija paskatino elektroninio vadovavimo, kaip naujos vadybinės praktikos, atsiradimą viešajame sektoriuje. Pasaulinės COVID-19 pandemijos sukelta krizinė situacija pareikalavo iš savivaldybių administracijų tam tikrų operatyvių veiksmų: nedelsiant reaguoti, veikti tiksliai ir nepertraukiamai, kad pandemijos sąlygomis savivaldybių veikla būtų tęsiama, atsižvelgiant į visuomenės poreikius. Todėl informacinių komunikacinių technologijų naudojimas savivaldybių administracijų kasdienėje praktikoje (įskaitant ir lyderystės lauką) ne tik tapo privalomas, bet ir iškėlė naujų išbandymų vietos savivaldai. Dauguma jų yra susiję su pasirinktų taikyti informacinių komunikacinių technologijų priemonių specifika, vadovavimo procesų daigiamatmeniškumu ir šalių vietos savivaldos organizacijų skirtumų raiška. Tačiau iki šiol buvo mažai nagrinėta popandeminė

Projekto dalyvės. Iš kairės: doc. Inese Abolina, prof. Irma Rybnikova, doc. Vita Juknevičienė, doc. Rita Toleikienė

elektroninio vadovavimo situacija savivaldybių administracijose. Būtent todėl ši mokslininkų grupė, tęsdama dar prieš pandemiją pradėtus tyrimus, siekė nustatyti, kaip po pandemijos pasikeitė vadovavimo turinys ir metodai

Šių metų spalio 20 d. projekto vykdytojos kartu su Tyrėjų kompetencijų tinklu (angl. *Researchers' Excellence Network – RENET*), kurį koordinuoja Vilniaus universiteto Šiaulių akademija, organizavo tarptautinę diskusiją apie elektroninio vadovavimo patirtį popandeminėje kontekste. Tyrėjos akcentavo, kad elektroninį vadovavimą konceptualizavo kaip socialinės įtakos procesą, vykstantį tarp vadovų ir darbuotojų, naudojant informacines bendradarbiavimo technologijas.

Diskusijos metu buvo aptartos nuotolinio ir hibridinio darbo formos bei jų taikymo mastas trijų valstybių savivaldos administracijose. Atskleisti įdomūs šalių skirtumai. Lietuvoje nuotolinio darbo galimybė išlieka pagal teisės aktus, nors ir nėra labai vadovų pageidaujama, nes pirmenybė čia teikiama fiziniam darbuotojo buvimui darbo vietoje. Tačiau patys darbuotojai vertina nuotolinį darbą kaip motyvavimo priemonę, kuri juos net skatina geriau atlikti savo darbus savivaldybių administracijose.

Latvijoje nuotolinio ar hibridinio darbo galimybė priklauso nuo organizacijos, asmens ir situacijos, kuriai suvaldyti būtinas atsargus planavimas, efektyvus bendradarbiavimas ir nuolatinė vadovų bei visos institucijos parama. Latvijos mokslininkės pabrėžė, kad skirtingos nuotolinio darbo galimybės kelia net ir socialinio teisingumo tarp savivaldybių darbuotojų klausimus. Tuo tarpu Vokietijoje hibridinis darbas tapo nauja norma, priimtina ir viešajam sektoriui.

Diskusijoje atskleista, kaip keitėsi vadovų

ir darbuotojų požiūris į nuotolinio darbo suteiktas galimybes pandemijos ir popandeminio laikotarpiu. Tyrimo dalyvavusių Lietuvos savivaldybių administracijų vadovų požiūris išsiskyrė: vieniems atrodė, kad nuotolinis darbas pandemijos ar popandeminio laikotarpio nemažina darbo produktyvumo ir kokybės, kitiems, atvirkščiai, pasirodė, kad, nors nuotolinio darbo būtinybė pandemijos metu buvo reikalinga, popandeminio laikotarpio yra būtina stiprinti darbuotojų kontrolę, nes jų manymu, darbo efektyvumas, dirbant hibridiniu būdu, sumažėjo.

Lietuvoje išryškėjo profesinės izoliacijos problema, kurią bandoma spręsti, tiesiogiai grįžtant į darbo vietas. Tačiau darbuotojų nuovargio ar, vaizdžiai tariant, „perdegimo“ problemą vadovai identifiko tik kaip labiau pavienius atvejus, kuriuos privalo atpažinti patys darbuotojai ir imtis atitinkamų priemonių (išeiti atostogų ar pan.). Latvijoje pandemijos metu atsirado poreikis sukurti ir įtvirtinti naujus bendradarbiavimo įrankius bei grįžtamojo ryšio mechanizmus ir labai aiškiai išreikšti tiek vadovų, tiek darbuotojų lūkesčius. Buvo akcentuota, kad po pandemijos išliko daugiakanalės komunikacijos valdymo poreikis. Popandeminio laikotarpio Vokietijoje, siekiant palaikyti socialinius ryšius tarp vadovo ir komandos narių, buvo atkurti tam tikri socializacijos ritualai, tokie kaip darbuotojų gimtadienių šventimas ar

išėjimas į miestą pasivašinti ledais.

Diskusijos metu aptarta, kaip popandeminis laikotarpis keičia santykius tarp vadovų ir darbuotojų, kokius lūkesčius darbuotojai, dirbdami tiek fizinėse darbo vietose, tiek nuotoliniu būdu, norėtų išsakyti savo vadovams. Įdomu tai, kad dalis Lietuvoje dalyvavusių tiriamųjų akcentavo, kad vadovams specialiu pageidavimu neturi, nebent norėtų daugiau laiko pasiruošti, pasiūlymams ir inovatyviems sprendimams kurti. Latvijoje iš savivaldybių vadovų tikimasi aiškesnio veiklos kryptį ir tikslų identifikavimo, nusiteikimo išklausti darbuotojų pasiūlymus, ieškant kokybiškesnių sprendimų ir efektyvesnio, atviro ir skaidraus bendradarbiavimo. Vokietijoje iš vadovų tikimasi, kad jie patobulins savo socialinius vadovavimo įgūdžius ir santykiai su darbuotojais bus labiau paremti empatija, tam tikrais palaikymą išreiškiančiais simboliais, pavyzdžiui, „šypsnelėmis“ susirašinėjimo programėlėse.

Tyrimo popandeminio laikotarpio rezultatai atskleidė esminius panašumus tarp šalių. Išryškėjo, kad būtent ryšių palaikymas komandose tampa kertine elektroninio vadovavimo užduotimi, siekiant susidoroti su socialinės izoliacijos iššūkiais, socialinio neteisingumo jausmu, poreikiu stiprinti socialinius ryšius su komandomis. Didžiausi valstybių skirtumai išryškėjo kontrolės ir savarankiškumo („autonomijos“), dirbant nuotoliniu būdu, klausimuose. Vadovai kontrolę supranta kaip konkrečių gairių ir nurodymų pateikimą darbuotojams, nes, jų požiūriu, būtina užtikrinti veiklos efektyvumą, dirbant namuose. Tuo tarpu darbuotojai kontrolę supranta kaip nurodymus, kokių rezultatų iš jų tikimasi. Jie mano, kad, dirbant nuotoliniu būdu, didėja darbuotojų savarankiškumas. Kontrolės klausimai pasirodė gana aktualūs Lietuvoje ir Latvijoje, o autonomijos – Vokietijos tikslinėje grupėje.

Šio tyrimo rezultatai bus išsamiau atskleisti kitose mokslinėse publikacijose, planuojamose artimiausiu metu. *Projektą remia Baltijos šalių ir Vokietijos aukštųjų mokyklų biuras per Vokietijos akademinių mainų tarnybą (DAAD) Vokietijos Federacinės Respublikos užsienio reikalų ministerijos lėšomis.*

BALTI-SAKSA KÖRGOOLIDE BÜRO BALTIJAS-VÄCIJAS AUGSTSKOLU BIROJS BALTIJOS ŠALIŲ IR VOKIETIJOS AUKŠTŪJŲ MOKYKLŲ BIURAS

Forumas „Europos horizontas“ subūrė mokslo, verslo ir valdžios institucijų atstovus

■ Atkelta iš 1 p.

programa skirta žmonijos saugumui ir pažangai. Lietuva, anot V. Sinkevičiaus, turi išties daug galimybių joje dalyvauti. Mokslas ir tyrimai yra didžiausi pagalbininkai, sprendžiant globalius visuomeninius iššūkius.

Forume dalyvavusi Švietimo, mokslo

ir sporto ministerijos Studijų, mokslo ir technologijų departamento Technologijų ir inovacijų skyriaus patarėja Aistė Vilkauskytė sakė, kad „Europos horizonto“ programa mokslininkams, tyrėjams ir verslo įmonėms sudaro palankias sąlygas kryptingai siekti rezultatų, stiprinti paraiškų kokybę, prisidėti prie Lietuvos mokslo tarptautiškumo ir konkurencingumo didinimo.

Ši programa jau įgalino išpildyti ne vieną svarbų sumanymą. Lietuvos įmonės UAB „Genomika“ komandos atstovas Lukas Žemaitis pasidalijo svarbiu inovacijų kelionės etapu – dalyvavimo Europos inovacijų tarybos programoje „EIC Pathfinder“ patirtimi. Pasak jo, įmonė norėjo plėtoti genetikos tyrimus, tačiau tam buvo itin svarbus finansavimas. Dalyvaudama šioje programoje, įmonė turėjo „išskirtinę progą

kartu su elitiniais šios srities mokslininkais ieškoti sprendimų“.

Forumo dalyviai sutarė, kad dalyvavimas „Europos horizonto“ programoje gali būti lemiamas žingsnis į ateities inovacijas, o drąsios idėjos gali lemti sėkmę tarptautinėje mokslo ir inovacijų erdvėje.

Demokratinis procesas, formuojant politiką: Lietuvos tikrovė ir galimybės

Dr. Jaunius Jatautas ir
prof. Dalius Serafinas

Per daugiau kaip tris dešimtmečius nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo pilietinė visuomenė nepastebėjo ryškaus kokybinio šuolio viešosios politikos formavimo ir įgyvendinimo procese. Ypač pasigendame suinteresuotųjų šalių poreikių derinimo. Interesų derinimo ir politikos formavimo sąvokos pilietinei visuomenei kelia neskaidrumo, nepasitikėjimo ir nepakankamo viešumo asociacijų. Šį procesą vertinantys socialinių mokslų daktaras Jaunius Jatautas ir Vilniaus universiteto profesorius Dalius Serafinas pabrėžia, kad esama interesų derinimo proceso spragų, kuriomis dažnai pasinaudoja kai kurie politikos formuotojai, manipuliudami informacija ir proteguodami vieną ar kitą interesų grupę arba konkrečią įmonę, nepaisydami visuomenės interesų. Be to, jos naudojamos ir kitiems tikslams, pavyzdžiui, bandant išvengti interesų derinimo su suinteresuotosiomis šalimis. Nekokybiškas interesų derinimo procesas lemia nekokybiškus politikos formavimo ir įgyvendinimo rezultatus.

Kyla klausimas, kodėl taip nutinka, kad kai kurie politikai naudojami politikos formavimo spragomis, nepaisydami visuomenės grupių interesų. Kaip įmanoma išspręsti šią demokratijos problemą?

Pirmiausia tai – politinės kultūros klausimas. Juk paveldėjome neskaidrią politinės kultūros tradiciją iš sovietmečio, todėl ir politikos formavimas kai kuriais savo bruo-

žais primena sovietinį režimą, lemiantį nevykusios politikos rezultatus. Pavyzdžiui, pastarieji valdančiosios koalicijos inicijuojami sprendimai dėl politinių partijų lyderių teisės naudotis specialiuųjų tarnybų turima informacija kelia prielaidų, kad bandoma įtvirtinti vienos partijos dominavimą, nes, įgavus tokias teises, būtų galima disponuoti visa specialiuųjų tarnybų turima informacija apie politinius konkurentus ir priversti juos trauktis iš politikos arba nuolankiai palaikyti priimamus sprendimus. Tai tik vienas iš neskaidrios politikos rezultatų, atsirandančių dėl nekokybiško interesų derinimo proceso, formuojant politiką, pavyzdžiui. Atkreipiame dėmesį, kad Lietuvos demokratija dar tik žengia pirmuosius žingsnius brandžios Vakarų Europos demokratijos link ir vis dar yra tarsi paauglystėje, todėl natūralu, kad politikos formavimo procesas turi spragų. Tokiai minčiai pritaria ir kiti mokslininkai, nagrinėję šią sritį per pastaruosius dešimt metų.

Daiva Petrylaitė (2013) konstatavo, kad Lietuvos socialinio dialogo tradicijos yra pradinėje modelio paieškos stadijoje ir Vakarų socialinės demokratijos modelis dar toli gražu nėra įgyvendintas Lietuvoje. Lastauskienė ir Bakšienė (2015) pažymėjo visuomenės dalyvavimo, siekiant ginti privačius interesus teritorijų planavimo procese, neveiksmingumą, o po paskutiniųjų teritorijų planavimo politikos pokyčių visuomenės galimybės dalyvauti rengiant sprendimus dar labiau sumenko. Birutė Mikulskienė, Birutė Pitrenaitė-Žilėnienė, Danguolė Jankauskienė, Vaida Augaitė (2013), išanalizavusios darbo grupių Švietimo ir mokslo ministerijoje darbo principus, padarė išvadą, kad interesų derinimas vis dar yra fragmentiškas, nėra viešų skaidrių procedūrų ir sisteminio dalyvavimo politikos procese. Šarūnas Narbutas (2016) pažymėjo visuomenės ir sprendimų priėmėjų partnerystės stoką, priimant sprendimus, remiantis išorinių ir vidinių proceso dalyvių integraliu įtraukimu. Pasak Donato Murausko (2019), sistemoje stinga

kokybiško ekspertinio vertinimo, kad beveik pusė teisės aktų priimami skubos tvarka, nederinant su išorės dalyviais. Tai patvirtina ir valstybinio audito ataskaitos išvados, kad „teisėkūros proceso dalyviai netinkamai atlieka ekspertinį vertinimą“ (2018).

Apibendrinus minėtų autorių mintis išryškėjo, kad Lietuvoje nesivysto socialinio dialogo tradicijos. Pilietinei visuomenei dalyvaujant politikos formavimo procese susiduriama su interesų ignoravimu, kai nėra stipraus lobistinio užnugario, ir dalyvavimo šiame procese neveiksmingumu. Pats interesų derinimas yra fragmentiškas ir neturi aiškios sistemos. Nėra visuomenės ir institucijų sprendimų formulavimo tradicijos, lygiomis teisėmis dalyvaujant ir priimant sprendimus šiame procese. Ekspertinius vertinimus dažnai atlieka patys sprendimų formuotojai, todėl jie yra šališki. Kitų vidinių ekspertų nuomonėms nėra atskaitomybės mechanizmų, o išorės ekspertų informacija ignoruojama. Tai, kad beveik pusė teisės aktų teikiama skubos tvarka, reiškia, kad jie apskritai nederinami su visuomene. Visa tai ir lemia prastus politikos rezultatus.

Apibendrinus tyrimus paaikškėjo, kad viešosios politikos formavimo ir įgyvendinimo procese yra interesų derinimo spragų. Mokslininkų dėmesys interesų derinimo spragoms paskatino teigiamą reiškinį: buvo priimtas ir patobulintas Lobizmo įstatymas, o šio įstatymo priėmimas turėjo teigiamą įtaką politinei kultūrai. Dešimt metų Lietuvos mokslininkai skyrė dėmesį interesų derinimo proceso spragoms ir pasiekė apčiuopiamų rezultatų, tačiau pastaruoju metu šis dėmesys blėsta. Pavieniai nesisteminiai tyrimai, identifikuojantys interesų derinimo proceso spragas, veikia kaip simptomini gydymas, nesigilinant į ligos priežastis, todėl esminių pokyčių trūksta. Šiandien politikos formavimo ir įgyvendinimo procese nėra kokybiškos interesų derinimo sistemos.

Šiai problemai spręsti siūlome imtis sisteminio tyrimo, identifikuojančio atskirų

politikos sričių interesų derinimo spragas. Sujungus mokslinius išteklius ir sudarius mokslininkų grupę, remiantis surinktais įrodymais, būtų galima daryti įtaką politikos formavimo proceso tobulinimo politikai. Lietuvos demokratija gali vystytis skaidrumo ir kokybiškų sprendimų priėmimo kryptimi. Todėl mokslininkams, kurie yra pilietinės visuomenės dalis, reikia „nubusti“ ir iš naujo peržiūrėti interesų derinimo procesą, o remiantis surinktais moksliniais įrodymais, inicijuoti kokybiškos politikos proceso kūrimą.

Žvelgiant į šioje Seimo kadencijoje vykstančius procesus ir pastarųjų dienų energetikos politikos formavimą interesų derinimo aspektu matyti, kad proteguojamas kai kurios įmonės. Akivaizdu, kad Teisės departamento, Konkurencijos tarybos, specialiuųjų tarnybų ir kitų institucijų išvados, rekomenduojančios nepriimti kai kurių konkrečių sprendimų, neturi galios. Tai rodo, kad nefunkcionuoja atskaitomybė vidinių politikos ekspertų išvadoms.

Pats interesų derinimo procesas – nekokybiškas. Pirmiausia, neįgyvendintas valdžių (Seimas, ministerijos) atskyrimo principas. Seimas neturi nepriklausomų ekspertų, kurie jo nariams patartų specifiniais energetikos politikos klausimais. Balsavimas komitetuose ir komisijose vyksta, neturint aiškios sistemos, ir atrodo neskaidriai. Panaši padėtis matoma, formuojant ir įgyvendinant Lietuvos regionų plėtros, socialinių paslaugų, smulkiojo verslo apmokestinimo, švietimo ir kitas politikos sritis.

Pirmi žingsniai tikros demokratijos link – tai būsimas grupinis mokslinis tyrimas, identifikuojant interesų derinimo proceso spragas skirtingose politikos formavimo srityse. Tyrimo rezultatus ketinama pasitelkti, kuriant naują interesų derinimo sistemą, kuri užtikrintų proceso skaidrumą, veiksmingumą, kokybę ir atskaitomybę. Kviečiame mokslininkus prisijungti prie šio tyrimo. ■

Lietuvos švietimo ir mokslo institucijose diegiama naujos kartos bibliotekos paslaugų platforma

Įgyvendinamas Lietuvos mokslo ir studijų informacinės infrastruktūros plėtros 2021–2024 m. veiksmų planas. Daugiau kaip 40 Lietuvos švietimo ir mokslo institucijų pradeda diegti naujos kartos bibliotekos paslaugų platformą, kurią sudaro tarptautinės kompanijos „Ex Libris“ bibliotekiniai produktai „Alma“ ir „Primo VE“. Į šias institucijas jie bus įdiegti per dvejus metus. Platformos pirkimą vykdo Vilniaus universitetas, finansuoja Švietimo, mokslo ir sporto ministerija.

„Naujoji bibliotekos paslaugų platforma Lietuvos akademinėi bendruomenei suteiks naujų galimybių šalies mastu kurti bendrąjį akademių bibliotekų elektroninį katalogą su daugiau kaip 2 mln. bibliografinių įrašų, taip pat bendradarbiauti pasauliniu mastu ir keistis laisvai prieinamais duomenimis su „Alma“ ir „Primo VE“ bendruomene, kurią sudaro daugiau nei 2 380 bibliotekų visame pasaulyje. Bus galima naudotis ir modernia internetine naudotojo sąsaja, pritaikyta ir mobiliems įrenginiams; lengvai administruoti elektroninius leidinius; taikyti paplėtusius pasaulyje informacijos

valdymo protokolus ir standartus“, – naujos paslaugų platformos naudą vardija Vilniaus universiteto Informacinių technologijų paslaugų centro vadovas, Lietuvos akademinės elektroninės bibliotekos (eLABa) informacinės sistemos duomenų valdymo įgaliotinis Arūnas Stašionis. Naujoji platforma glaudžiai susijusi su eLABa informacine sistema, kurioje kaupiami ir viešai prieigai teikiami bibliotekų katalogai, mokslo ir studijų dokumentai ir jų metaduomenys.

Šioje informacinėje sistemoje nuo 2001 m. taip pat kaupiamos mokslo ir meno publikacijos, studijų baigiamųjų darbų ir disertacijų aprašai, visateksčiai dokumentai. Jau sukaupta beveik 600 tūkst. dokumentų aprašų. eLABa informacine sistema naudojasi 47 Lietuvos institucijos (universitetai, kolegijos, Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka, institutai ir kt.). Sistemos naudotojus vienija eLABa konsorciumas, teikiantis jiems metodinę, konsultacinę, organizacinę ir kitą pagalbą. Projekto vertė – 2 419 427,86 euro, trukmė – treji metai. ■

Vilniaus universiteto Informacinių technologijų paslaugų centro vadovas, Arūnas Stašionis

SIEKIS IŠSAUGOTI IR ĮPRASMINTI SAJŪDŽIO PAVELDĄ

„Sąjūdžio tyrimai gali priartinti kiekvieną iš mūsų, ypač jaunimą, prie Lietuvos istorijos, ypač kai jie pamatys, kad dalyvavo jų seneliai ar tėvai. Tai galimybė ugdyti patriotiškumą, pilietiškumą, regionų istorinę atmintį. Norime priminti žmonėms, kad visoje Lietuvoje pilna istorijos“, – teigia Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekos-muziejaus vadovas istorikas Arūnas Antanaitis, vienas iš naujo projekto, skirto Sąjūdžio paveldui išsaugoti, iniciatorių.

Bibliotekos-muziejaus įgyvendinamas projektas, kurį finansuoja Lietuvos Vyriausybės kanceliarija, siekia išsaugoti paveldą, liudijantį apie Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą ir Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimą, puoselėti Atgimimo laikotarpio istorinę atmintį šalies regionuose, suburti šį paveldą puoselėjančius asmenis ir institucijas, padėti žmonėms įvairiose Lietuvos vietovėse rūpintis šio laikotarpio dokumentais, spauda ir kitu paveldu. Tikimasi, kad ši iniciatyva padės pamatus viešai prieinamam virtualiam Sąjūdžio paveldo archyvui.

Sąjūdis – tai visa Lietuva

„Sąjūdis apėmė visus šalies miestus ir rajonus. Daug paveldo jau yra surinkta – tiek regioniniuose, tiek nacionaliniuose muziejuose, bibliotekose, archyvuose. Tačiau, ypač pastaraisiais metais, galime stebėti pastangas sutelkti tą paveldą vienoje vietoje. Tai, mūsų nuomone, nėra nei reikalinga, nei tikslinga: nereikia visko fiziškai perkelti į vieną archyvą – jei paveldas sukurtas Telšiuose, ten jis ir turėtų būti saugomas“, – pabrėžia vienas iš projekto dalyvių istorikas dr. Kęstutis Bartkevičius.

Projekto pradžia sutampa su reikšmingu jubiliejumi – šiemet sukanka 35 metai nuo Sąjūdžio susikūrimo, kitąmet tiek pat sukaks Baltijos keliui, o 2025-aisiais – ir Kovo 11-ajai. Projekto rengėjų teigimu, Sąjūdžio paveldas daugiausia yra to laikmečio dokumentai, fotografijos ir spauda. Prisimindami Sąjūdį, dažnai turime omenyje ir visą „Dainuojančią revoliuciją“, besitęsusią iki pat 1993-ųjų, kai buvo išvestas paskutinis rusų kareivis. Tokiu atveju Sąjūdžio paveldui galima priskirti ir kariuomenės atsikūrimo ar politinės sistemos – politinių partijų – kūrimosi laikotarpio dokumentus bei išveivijos

atitinkamo laikotarpio veiklą liudijančius artefaktus.

Paveldas – ne tik daiktai, bet ir pasakojimai

Jei savo namuose radote Sąjūdžio paveldo, galima jį perduoti saugoti vietiniams archyvams ar muziejams. Jei dėl kokių nors priežasčių nenorite, su muziejais ar kita atminties institucija galima suderinti ir privataus archyvo sukūrimą. Pasak A. Antanaičio, šiuo metu rengiama metodinė medžiaga, skirta padėti žmonėms patiems sutvarkyti savo archyvą. Reikėtų atskirti Sąjūdžio paveldą nuo platesnio, apimančio visus sovietmečio daiktus.

Projektas jau sulaukė aktyvaus dalyvavimo: pavyzdžiui, po pernai Prezidento Valdo Adamkaus bibliotekoje-muziejuje surengto Sąjūdžio atminimui skirto seminaro, jame dalyvavę Tauragės muziejaus darbuotojai nusprendė parengti filmą iš Tauragės sąjūdiečių pasakojimų. „Paveldas gali būti nebūtinai materialus, tai yra ir sakinė istorija, prisiminimai: juk žmonės yra gyvi, dar atsimena. Galbūt Lietuvos atminties institucijoms tokie sakiniai liudijimai yra kiek neįprastas dalykas, nėra parengti kažkokie nurodymai, kaip toks paveldas turėtų būti saugomas ir pan.“, – pastebi istorikas dr. K. Bartkevičius.

Ne politikų, o paprastų žmonių veikimas

V. Adamkaus bibliotekos-muziejaus vadovas A. Antanaitis atkreipia dėmesį, kad, kalbant apie Sąjūdžio paveldą, derėtų nepamiršti ir Lietuvos išveivijos indėlio. „Pasaulio lietuviai išgyveno savotišką sąjūdį, teikdami daugialypę paramą Lietuvos politikams ir žmonėms – labdarą, atnaujinant institucijas, teikiant pagalbą sąjūdiečiams, politikams, nuvykusiems į užsienį kalbėti apie Lietuvos nepriklausomybę. Tai buvo palaikymo akcijos, finansinė parama, spaudos akcijos, materialų dalykų siuntimas“, – pažymi istorikas ir kaip pavyzdį paminė Vytauto Didžiojo universitetą, kuris tuo metu (1989 m. pavasarį) dar sovietų okupuotoje Lietuvoje buvo atkurta Lietuvos ir išveivijos mokslininkų pastangomis.

Istorikai pažymi, kad nereikėtų išskirti vienos vietovės – Sąjūdis suvienijo visą

Susitikimas su sąjūdiečiais Biržuose.
Felikso Grunskio nuotr.

Projekto rengėjai – dr. K. Bartkevičius ir A. Antanaitis

Lietuvą, ypač jos visuomenę. „Atgimimo, Sąjūdžio laikotarpis yra vienas gražiausių, idėliausių puslapių modernios Lietuvos istorijoje. Sąjūdis buvo ne politikų, o paprastų žmonių veikimas, palaikymas. Juk ir Baltijos kelyje buvome visi, dalyvavimas buvo labai svarbus“, – prisimena A. Antanaitis.

Projektą „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos ir kitus nepriklausomybės atkūrimo procesus liudijančio paveldo išsaugojimas ir įprasminimas“ įgyvendina Prezidento Valdo Adamkaus biblioteka-muziejus. Projektą finansuoja Lietuvos Respublikos Vyriausybės kanceliarija. ■

TAUTOS ISTORIJOS PUSLAPIAI

Žalios žolės atmintis

Prof. dr. Egidijus Aleksandravičius

Mįslinga metaforos prigimtis, bet jautresnis skaitytojas kartu su autoriumi neturėtų nustebti, kai būtent ši raiškos forma pasitelkiama itin sudėtingiems ir jautriems praeities nutikimams priminti. Kitaip nebegalima. Neiškalbėta skriauda ir moraliniai kompromisai, kurie nori nenori bus įtraukti į sovietų okupacijos išgyvenimo ir prisitaikymo kainą, mūsų, lietuvių, pernelyg ilgai buvo palikti akivaizdžių niekšybių, rusų kolaborantų ir jų palikuonių karjerų, turto ir besipuikuojančio pranašumo šešėliuose. Lygiai taip pat, kasdienybei prisilgęs, neretai pasimiršta didingi lietuvių prisikėlimo ir išsivadavimo metai, paliekant mažuosius pasakojimus kažkur toli nuo televizijų transliuojamų valstybinių iškilmių.

Tačiau sudėtingi nesenos praeities prisiminimai, pro duris išvaryti dabar, it neperkalbamos šmėklos braunasi nerimo laikų gyvenimo vidun pro laisvėn atvertus langus. Ko vertas poeto Justino Marcinkevičiaus – žmogaus ir jo kūrinų – memorializavimo klausimas, sukėlęs nevienareikšmius ratilus šiandieniam beveik išdžiūvusiame viešųjų ginčų tvenkinyje. Ir tai – 35 metams prašvilpus po aukštai pakeltų trispalvių prisikėlimo vėliavų, vilčių ir įsipareigojimų.

Blogiau už raganų šmėklas, kurias peri užmaršties inkubatorius, ima rodytis lemtingas tikėjimas, kad visų galų administratoriai iš valdiškų įstaigų kartu su savo tirpstančiomis galiomis besimėgaujanciais politikais užsiims tuo, kas vien savo prieštaringu neaiškumu traukia dėmesį: atminties arba, kaip sakytų dar silpnosio proto spartuo-

liai, – istorijos politika. It koks rytietiškas rusų politinės sąmonės palikimo užkratas plečiasi tikėjimas, kad beribė valstybės valdžia mums, laisviems piliečiams, ims ir paaiškins, kaip viskas nutiko, kuris pasakojimas teisingas, kieno atmintis pavyzdinė, o už kokius samprotavimus reikia imtis baudžiamojo persekiojimo. Žinoma, ant nepasiekiamos lentynos padėjus Lietuvos Respublikos Konstituciją.

Prabilus apie grėsmes lietuvių atminties laisvei, privalu ir sau, kaip senstelėjusiam istorikui, žerti pelenų saują ant galvos. Praeitį nepriklauso istorikams pagal kokią nors amato išgalvotą nuosavybės teisę. Ant istorijos mokslo sprando guli milžiniška atsakomybė, bet tai nesuteikia teisės reikalauti,

TAUTOS ISTORIJS PUSLAPIAI

Žalios žolės atmintis

■ Atkelta iš 7 p.

kad žmonės prisimintų viską, kas jiems skaudaus arba didingo nutiko, pagal įgudusių tyrinėtojų supratimą ir skonį. Laisvės erdvė palieka vienintelį – įrodinėjimo, įtikinėjimo, moralizavimo, gundymo – kiemą, kuriame visiems susirinkus reikia ginčytis, klausytis priešgynų, rinktis tinkamus žodžius ir kaupiti įrodymus. Kitaip nepasakysiu: lietuvių kadaise dainavusios revoliucijos Sąjūdžio praeitis nusipelnė žalios žolės atminties. Be mūsų pačių jos niekas nepalaistys.

Lietuvių pakilimas mažosiose gimtinėse – nepakankamai įvertintas

Prieš keletą metų europietiška atkurtame Zvyplių dvare įsikūrusiame Zanavykų krašto muziejuje vyko mokslinė kraštotyros konferencija, į kurią tarp kitų buvau pakviestas ir aš. Taip sutapo, kad, artėjant Lietuvos Sąjūdžio sukaktuvėms, senųjų veteranų ir istorikų aplinkoje tuo pat metu tankėjo pokalbiai apie būtinybę Atgimimo atminties labui imti kurti savotišką Sąjūdžio archyvų sąjūdį, t. y. visaip skatinti senuosius laisvės judėjimo dalyvius kaupiti, saugoti, skleisti, tyrinėti, garsinti tą iš tiesų didingą praeitį menančius popierius ir daiktus.

Tad, dairdamasis po naują ir prabangią Zvyplių ekspoziciją, nesunkiai pastebėjau, kad senosios istorijos eksponatai tradiciškai užima garbingą vietą, o į gyvųjų kraštiečių atmintį kreipiančių nuotraukų stendai liudija daugiausia apie kolchozų laikus ir talkas. Ir čia pat liūdniausias įspūdis: dainuojančios revoliucijos atspindžių ekspozicijoje kaip ir nėra. Skeptiškas istorikas nelabai tiki atsitiktinumais. Jei kas viešumoje nutiko, tai su lietuvių sąmone arba bent sąmone tai bus kaip nors susiję.

Klausiu vienos iš darbuotojų, greičiausiai prisidėjusių prie ekspozicijos turinio sukūrimo, kaip čia yra. Negi iš tiesų ta 35 metų praeitis neturi memorialinės reikšmės. Negi sovietinių kolchozų realijos, nuotraukos prie kombainų ir sunkvežimių yra šio krašto tapatybės dalis, o štai visų laisvės Sąjūdis neturi tokios reikšmės. Ir dar konservatoriams laikant savo rankose Šakių savivaldos vairą.

Nesigilinsiu į psichologines šio trumpučio pokalbio aplinkybes, bet nuostabos akyse tikrai netrūko. „Žinoma, Sąjūdžio istorija mums svarbi. Mes kaupiame archyvinę medžiagą...“ – buvau patikintas muziejainkės. Toliau nebeplėtojome konferencijos pertraukėlės pokalbio. Neturiu supratimo, ar šie sakiniai ir žodžiai turėjo kokių nors pasekmių. Tik pats likau su mintimis, kad tarp žodžių ir padarytų darbų neretai driekiasi didelis ir tuščias griovys. Akysna bakstelėjo faktas kaip blynas. Dvasinio ir tautinio lietuvių pakilimo pėdsakai mažosiose gimtinėse tarsi netapo tikro pasididžiavimo, savigarbos ir pasitikėjimo savimi pagrindu. Peršama atminties forma, tarsi viskas vyko tik Gedimino kalno papėdėje, o kuo toliau nuo Centro, tuo mažiau reikšmės paliekama vietiniams, pamirštiesiems, mažiems ir patiems susimąžinusiems.

Reikia budinti Sąjūdžio atminties archyvų sąjūdį

Per kelerius metus kalbėta su daugeliu Sąjūdžio veteranų įvairiose Lietuvos vietose. Aišku, nėra taip, kad viskas ir visur vienodai šiuose atminties baruose būtų apleista. Kraštotyros muziejuose ir muziejėliuose, bibliotekose ir net mokyklų kabinetuose kaupiasi tie didingos Lietuvos praeities dokumentai. Pastebėtina, kad labai daug dalykų priklauso nuo pačių vietinės istorijos darbininkų. Jei

buvę aktyvūs sąjūdininkai tose įstaigose dirba, tai ir fondai yra solidūs, ir ekspozicijose nuotraukos ir daiktai primena kraštiečių žygius Atgimimo gretose.

Valdžia iš Centro taip pat skelbia visokius ženklus ir nurodymus. Turime iš sovietų laikų paveldėtą valstybės archyvų sistemą. Neabejotinai išsaugos visus dokumentus Vilniuje. Imkite, rinkite, vežkite ir tęskite valstybinio archyvų fondo kaupimo darbą. Rašau apie tai ironiškai, nes jau pasimiršo, kas ir kodėl buvo sukurta sovietų archyvų sistemoje. Visi atminties dokumentai turėjo priklausyti valdžiai ir Centrai. Suvalstybinto žmogaus atmintis buvo palikta valstybei ir jos kontoroms. Ir anuomet ant aukščiausios Sąjūdžio bangos keteros tai buvo intuityviai nepakenčiamas dalykas. Buvo gerai suprasta, kad tik taip sovietai tikėjosi kontroliuoti visus, visur ir visada.

Po Kovo 11-osios būta energijos ir siekių vaduotis iš to institucinio narvo, bet, ko gero, šios energijos užteko tik krašto apsaugos, slaptųjų tarnybų ir Užsienio reikalų ministerijai sukurti arba pakeisti. Verkiant reikia rimtų istorijos tyrimų, kad patikrintume panašias prielaidas. Tačiau, kol jų nėra, sunku atsispirti liūdnieiems įtarimams: desovietizacijai stringant, gilesnė lietuvių bendro gyvenimo sankloda ne tik išliko, bet – naujai, europietiška restauruota – pasidarė lyg iš Dievo ir gamtos. Natūrali, nepakeistina, neatsisakytina.

Štai nuo šių didingus Sąjūdžio laikus menančio naivaus idealizmo laiptų norisi žvelgti į žaliuojančios žolės atmintį. Reikia stengtis, kad anų laikų veiklos pėdsakai ir dokumentai liktų ten, kur plėtojosi patys įvykiai. Keičiant vienas metaforas kitomis, pasakytina, kad, siekiant susigrąžinti ketvirtą dešimtį amžiaus įpusėjančią vilčių ir tikėjimo praeitį, reikia budinti kažką pana-

šaus į Sąjūdžio atminties archyvų sąjūdį. Jei būtume tikrai toli nuėję į senųjų demokratijų Vakarų, neabejodami sakytume, kad reikia telkti atmenančius, dokumentus saugančius žmones ir jų sambūrius į bendrą medžiagos kaupimo, saugojimo, tyrimo, sisteminimo, įmuziejimo talką.

Senųjų demokratijų vakariečiai net neabejotų, kad visų lygių valdžia, skirstanti mokesčių mokėtojų pinigus, džiaugtųsi dėl tokio ryžto ir remtų kiekvieną – asmeninę, pilietinę ar net ir valdišką – pastangą. Sąjūdžio atminties archyvo sąjūdis neabejotinai patikrintų, ar toli pavyko pabėgti nuo tų sovietinių metų centralizuotos biurokratijos papročių, kurie daugiau pasibjaurėjimo ir paniekos nenusipelnė. Bet ne liūdnei diagnozei skirtas toks sumanymas. Geroji viltis yra sietina su tuo, kad visur, iki tolimiausio nuo Baltarusijos sienos Lietuvos pakraščio, Sąjūdžio atmintis padėtų žmogui vaduotis iš antros ar antraeilės Lietuvos sindromo, padėtų pajusti tą ateičiai būtiną lygiavertis-kumo, savigarbos ir laisvės kvapą. Ir saugoti tai it savo vidinės akies vyzdį.

Būtų puiku, kad tokią sąjūdinio idealizmo talką Centro valdžia remtų, nebarstydama biurokratijos dusto ant laisvanoriškai pasišventusiųjų galvų, o telktų profesionalios paramos tai talkai būdų paiešką. Kai kas jau dabar aišku: reikia ne dokumentų originalus sušluoti į Centrą, bet į skaitmeninius debesis perkelti pirmiausia vienokius ar kitokius sąrašus, inventorius ar katalogus, o tada imtis skaitmeninio darbų. Juk technologijos ir algoritmais grįsta valdysena nebūtinai turi būti tik rytietiškos valdysenos stiprinimo priemonė. Tad viskas yra mūsų laisvės erdvėje ir tik nuo mūsų pastangų priklausys atminties ateitis. *Autorius yra Vytauto Didžiojo universiteto profesorius*

IŠ LIETUVOS KARTOGRAFIJOS ISTORIJS

LIETUVOS ŽEMĖLAPIO 90 METŲ JUBILIEJUS

Valdas Urbanavičius

1918 m. vasario 16 d. atkūrus Lietuvos valstybingumą, Lietuva į pasaulio žemėlapius vėl įrašyta kaip savo etnografinė žemė atsikūrusi valstybė. Nepriklausomos Lietuvos teritoriją dengė carinio laikmečio varstinės matų sistemos ir administravusios Lietuvą po Pirmojo pasaulinio karo kaizerinės Vokietijos topografiniai žemėlapiai. Jie buvo sunkiai interpretuojami dėl prasto spalvinio atskirų objektų išskirtinumo, pakitusios informacijos nuo sudarymo datos ir dėl iškraipytų, kartais ir neatpažįstamų, vietovardžių. Naujos topografinės medžiagos reikalingumas buvo

90-metį sutinkantis „Lietuvos žemėlapis“ (1933 m.)

neabejotinas.

1922 m. topografinių darbų organizavimas buvo pavestas inžinieriui geodezininkui A. Krikščiūnui, vėliau ilgamečiam Topografijos dalies ir Karo topografijos skyriaus viršininkui. 1924 m. Krašto apsaugos ministerija prie kariuomenės Generalinio štabo įkūrė Topografijos dalį, 1929 m. išaugusią į Krašto apsaugos ministerijos Karo topografijos skyrių. Tuomet nuspręsta, kad krašto ūkiui ir karinėms reikmėms būtini topografiniai žemėlapiai masteliu 1:25 000 ir 1:100 000. Iki Antrojo pasaulinio karo pradžios M 1:25 000 tespėta išleisti 92 lapus iš Lietuvą dengti planuotų 823 (su Vilniaus okupuotu kraštu), arba apie 1/6 Lietuvos teritorijos. M 1:100 000 topografiniais žemėlapiu iki Antrojo pasaulinio karo pradžios buvo padengta apie 2/3 Lietuvos teritorijos nuo pajūrio iki okupuoto Vilniaus krašto be pakraščių pagal Lietuvos sienas. Taip atsirado smulkesnio mastelio žemėlapių leidybos būtinybė.

1933 m. išleistas „Lietuvos Žemėlapis“ masteliu 1:400 000. Tai dviejuose lapuose atspausdintas žemėlapis, apimantis visą etnografinę Lietuvos teritoriją. Rytinė valstybės siena jame pažymėta pagal 1920 m. sutartį su Rusija, tad apėmė ir lenkų okupuotą Vil-

LIETUVOS ŽEMĖLAPIO 90 METŲ JUBILIEJUS

■ Atkelta iš 8 p.

niaus kraštą. Žemėlapių paskirtis: valdymo ūkio organizavimo, mokslo tyrimo ir turizmo bei visuomeniniams tikslams. Sudarant žemėlapių, ypatingas dėmesys buvo skirtas vietovardžių norminimui. Valsčių mokytojų atsiųstus vietovardžių sąrašus tikrino kalbininkai J. Balčikonis, A. Salys, P. Skardžius. Renkant medžiagą apie Vilniaus krašto vietovardžius, talkino prof. Z. Žemaitis, prof. V. Ruokis, prof. T. Ivanauskas. Upių pavadinimai paimiti iš prof. S. Kolupailos pateiktos medžiagos. Žemėlapių redaktorius A. Krikščionas – pulkininkas, Vyriausiojo štabo Karo topografijos skyriaus viršininkas. Išleistas 5 žemėlapių serijos (variantai), besiskiriančios pateikiamos informacijos ir spalvų kiekiu:

– A serijos žemėlapis atspausdintas penkiais spalvomis: juodi kontūrai ir gyvenamųjų vietovių pavadinimai, mėlyni vandenys ir jų pavadinimai, žalia ir dviejų atspalvių rudomis spalvomis išskirti įvairių aukščių

reljefo sluoksniai. Viena iš rudų spalvų pažymėta valstybės siena;

– B serijos žemėlapis atspausdintas taip pat 5 spalvomis. Žemėlapių baltame fone žalia spalva išskiriami miškų masyvai. Reljefas pažymėtas rudomis horizontalėmis, raudona spalva pažymėti keliai ir pirmos klasės vieškeliai, valstybės siena, apskričių ribos ir demarkacinė linija, skirianti okupuotą Vilniaus kraštą. Kiti turinio elementai – tokių pačių spalvų, kaip ir A serijos žemėlapyje;

– C serijos žemėlapis toks pats kaip ir B serijos, tik jame nėra pavaizduotų horizontalių. Žemėlapis spausdintas 4 spalvomis;

– D serijos žemėlapis sudarytas iš B serijos žemėlapių, pašalinus miškus ir horizontalias. Žemėlapis buvo spausdinamas 3 spalvomis: juodi kontūrai, mėlyni vandenys ir raudona spalva paryškinti keliai, Valstybės sienos, administracinės ribos;

– E serijos žemėlapyje pavaizduoti tik hidrografijos elementai su pavadinimais ir

horizontalės. Taip pat šios serijos žemėlapyje nėra ir tų elementų, kurie kitų serijų žemėlapiuose atspausdinti juoda spalva, nepažymėtos gyvenamosios vietovės, keliai, administracinės ribos, nėra kartografinio tinklo ir žemėlapių rėmelių. Žemėlapis spausdintas 2 spalvomis.

Šis Lietuvos žemėlapis atspausdintas lito grafijos būdu ant dviejų suklijuotų lapų. Žemėlapių matmenys – 100,3x95,5 cm. Žemėlapis sudarytas kuginėje Gauso projekcijoje, kurioje kūgis kerta elipsoidą ties 54° ir 56° lygiagrečėmis. Ašinio dienovidinio ilguma – 24°, skaičiuojama nuo Grinvičo. Kartografinio tinklo linijos išvestos žemėlapyje kas 15' platumos ir 30' ilgumos. Horizontalės išbraižytos kas 20 metrų, Baltijos jūros šelfe izobatės pažymėtos kas 10 m, Kuršių mariose – kas 2 m.

Kaip rašoma to meto spaudoje, „žemėlapių kaina – labai pigi. Pavyzdžiui, Friederichseno 1:750 000 žemėlapis kaštuoja

bene 10 litų. Be didžiųjų centrų, žemėlapyje sužymėti miesteliai, bažnytkaimiai, valsčių buveinės, didesnieji kaimai ir kai kurie svarbieji vienkiemiai. Miškai dėl masto smulkaus pažymėti apibendrintai, upės, upeliai ir ežerai tiksliai surūšiuoti ir svarbiausi jų pažymėti. Vietovardžiai parašyti teisinga rašomąja kalba, tik dėl vieno kito kyla mažų abejojimų, pavyzdžiui, parašyta, „Širvintai“ (ne Širvintos), „Pajūralis“ ir kai kurie kiti. Bet mūsų vietovardžių rašyba tiek nenusistojusi, jog sunku kartais ir pasakyti, kaip teisingiau parašyti“.

Tai yra pirmas visos Lietuvos žemėlapis, pagamintas pagal visas kartografijos taisykles, ko labai trūko visiems iki to laiko išleistiems Lietuvos žemėlapiams. Šis lietuviškas žemėlapis stiprina šalies piliečių sąmonėje nepriklausomos Lietuvos įvaizdį. Autorius yra Kauno kolegijos dėstytojas, Lietuvos kartografų draugijos valdybos narys.

SUKAKTYS

Vladas Putvinskis-Pūtvis: nuo mūsų priklauso valstybės likimas

Bajoras, dvarininkas, visuomenės ir kultūros veikėjas, rašytojas, knygnešys, žuvininkystės pradininkas Lietuvoje, vienas iš Lietuvos šaulių sąjungos kūrėjų: ištisus platus spektras veiklų tilpo vienos asmenybės – Vladio Putvinskio-Pūtvio – gyvenime. Spalio 6-ąją sukako 150 metų nuo jo gimimo, o jo iškeltos idėjos aktualios ir šiandien.

„Gink Lietuvos nepriklausomybę ir lietuviškąją žemę; švieskis ir šviesk; stiprink valią ir kūną; būk drausmingas ir mandagus; gerbk ginklą; būk teisus ir teisingas; tesėk žodį; būk budrus; saugok valstybės turtą; brangink šaulio vardą ir Lietuvos garbę“ – tokius priesakus arba įsakymus šauliams paliko pilietiška Lietuvoje budinęs Šaulių sąjungos idėjinis lyderis.

„Aktyvaus, sąmoningo Lietuvos piliečio paveikslas, kurį mums paliko V. Putvinskis-Pūtvis, yra tarsi ikona, į kurią turime orientuotis. Tai pilietis, kuriam rūpi, kas vyksta Lietuvoje, rūpi jos saugumas ir laisvė, rūpi jos ateitis. Kurdamas Lietuvos šaulių sąjungą 1919-aisiais, V. Putvinskis-Pūtvis ją matė kaip aktyvius, sąmoningus valstybės piliečius vienijančią organizaciją, kurios nariai pasiryžę aukoti savo gyvybę už Lietuvos laisvę ir nepriklausomybę. Kokie mes, Lietuvos piliečiai, būtume šiandien, jeigu V. Putvinskis-Pūtvis būtų to nepadaręs?“ – retoriškai

Šaulių sąjungos įkūrėjas Vladas Putvinskis-Pūtvis

klausia Lietuvos šaulių sąjungos vadą plk. ltn. Linas Idzelis.

„V. Putvinskis-Pūtvis aiškiai apibrėžia, kad kiekvienas iš mūsų esame valstybės dalis ir kad nuo mūsų veiksnių bei darbų priklauso valstybės likimas: kokie būsim mes, tokia bus mūsų valstybė“ – primena Vytauto Didžiojo karo muziejaus direktorė

Rita Malinauskienė. Tiek pats V. Putvinskis-Pūtvis, tiek jo šeimos nariai tai visiems rodė savo pavyzdžiu ir kiekvienu darbu.

Kelmės krašte, Putvinskių giminės dvaruose, jo tėvas bajoras Rapolas Putvinskis telkė vyrus priešintis carui per 1863 m. sukilimą, už ką vėliau buvo ištremtas į Sibirą. V. Putvinskis-Pūtvis, gyvendamas Grauzikų, Šilo-Pavėžupio dvaruose, organizavo platų draudžiamosios lietuviškos spaudos platinimo tinklą. Vėlesni jo nuopelnai žemės ūkio, švietimo, kultūros, sporto, gynybinių pajėgumų stiprinimo, Lietuvos teritorinio vientisumo su Klaipėdos kraštu ir sostine Vilniuje srityse nekalia abejonių.

Lietuvos šaulių sąjungos vadą plk. ltn. L. Idzelis atkreipia dėmesį ir į V. Putvinskio-Pūtvio tvirtą, ryžtingą charakterį: „Ne vien ginklu Tėvynę ginti“, – yra sakęs V. Putvinskis-Pūtvis. Šaulių sąjunga buvo įkurta visuomenėje propaguoti sportą, kultūrą ir kūrybą. Nors dėl sporto V. Putvinskis-Pūtvis sulaukė muzikiškos kritikos, bet ėmė ir darė, nekreipdamas dėmesio į tuos, kurie tik sėdėjo ant suoliuko ir kritikavo, todėl ne tik šauliams ar istorijai besidomintiems, bet ir visiems Lietuvos piliečiams svarbu žinoti, vertinti ir prisiminti šią asmenybę bei sekti jos pavyzdžiu. „O ar tikrai šiandien gyvename V. Putvinskio-Pūtvio priesakais?“

Apie Vladą Putvinskį-Pūtvi

V. Putvinskis-Pūtvis – lietuvių visuomenės ir kultūros veikėjas, rašytojas, knygnešys. Baigęs Hallės (Vokietija) universitetą žemės ūkio studijas, nuo 1896 m. ūkininkavo Šilo Pavėžupio dvare, kur įsteigė didžiausią draudžiamosios lietuviškos spaudos gabenimo, paskirstymo ir platinimo centrą Žemaitijoje (laikė slaptas ginkluotas sargybas). Priimdavo užsakymus iš knygnešių ir prenumeratorių, susisiekdavo su Mažosios Lietuvos leidyklomis.

1899 m. Šilo Pavėžupyje, 1900 m. Grauzikuose įsteigė slaptąsias mokyklas. Finansiškai rėmė „Varpo“ žurnalą, nuo 1901 m. bendradarbiavo lietuvių spaudoje. Kalintas ir dėl draudimų kurį laiką gyveno Jaltaje. Grįžęs iš tremties, 1919 m. birželio 27 d. kartu su bendraminčiais V. Putvinskis-Pūtvis įkūrė Lietuvos šaulių sąjungą, kūrė jos ideologiją, iki 1922 m. buvo jos pirmininkas, nuo 1928 m. – garbės pirmininkas. 1920 m. įsteigė šaulių žurnalą „Trimitas“. Už nuopelnus atkuriant ir įtvirtinant Lietuvos nepriklausomybę 1928 m. apdovanotas Didžiojo Lietuvos Kunigaikščio Gedimino II laipsnio ordinu.

Mirė 1929 m. kovo 5 d. Kaune, palaidotas Kelmėje. 2019 m. Kelmėje V. Putvinskiui-Pūtviui atidengtas paminklas, kurio autorius yra jo provaikaitis architektas Stasys Pūtvis.

Europos tautų Nepriklausomybės deklaracijos pasirašymą Filadelfijoje palydėjo JAV Laisvės varpo dūžiai

Prof. Juozas Skirius

Prieš 105 metus, 1918 m. spalio 26 d., Jungtinėse Amerikos Valstijose, Filadelfijos Nepriklausomybės salėje dvylikos tautų, tarp jų ir lietuvių, atstovai iškilmingai pasirašė Vidurio Europos tautų demokratinės sąjungos Nepriklausomybės deklaraciją. Kiekvienam pasirašiusiajam buvo suteikta teisė paskambinti JAV Laisvės

varpo, kaip laisvės simbolio, kopija. Čia ir kilo lietuviams idėja pagaminti panašų varpą ir jį padovanoti Lietuvai. Apie šį Laisvės varpą jau yra nemažai rašyta, pastatytas dokumentinis filmas, o štai apie Nepriklausomybės deklaraciją ir lietuvių dalyvavimą Filadelfijoje beveik nieko neturime. Tačiau tai buvo neeilinis įvykis, turėjęs ir propagandinę, ir politinę reikšmę Lietuvai.

Pavergtas Europos tautas suvienijo nauja sąjunga

Pirmojo pasaulinio karo metais suaktyvėjo pavergtos tautos, ypač Europoje. Žlungant vokiečių Hohencolernų, austrų Habsburgų ir turkų Osmanų dinastijoms, jų valdžioje buvusios tautos iškėlė savo nepriklausomybės klausimus. Jų atstovai ypač aktyviai reikėsi Jungtinėse Amerikos

■ Nukelta | 10 p.

Europos tautų Nepriklausomybės deklaracijos pasirašymą Filadelfijoje palydėjo JAV Laisvės varpo dūžiai

■ Atkelta iš 9 p.

Valstijose, kurios buvo tiesioginėje konfrotacijoje su Vokietija, Austrija-Vengrija ir Osmanų imperija. JAV vyriausybė nutarė sustiprinti prezidento Vudro Vilsono (angl. *Thomas Woodrow Wilson*) paskelbtą tautų apsisprendimo principą, geriau žinomą kaip 14 punktų Taikos programa. „Keturiolika punktų“ vadinamas JAV prezidento V. Vilsono pareiškimas buvo paskelbtas 1918 m. sausio 8 d. Šiais punktais prezidentas deklaravo, kad Pirmasis pasaulinis karas turi būti kovojamas vardan moralinių tikslų ir taikos, šiam karui pasibaigus. V. Vilsono pagrindinis tikslas buvo nutraukti karą, išsprendžiant nacionalistinius konfliktus ir nuslopinant imperialistines ambicijas.

Vidurio Europos tautų sambūrį pradėjo 1918 m. rudenį iš Rusijos į JAV atvykęs žymus čekų ir slovakų tautų lyderis prof. Tomas G. Masarykas, būsimas pirmasis Čekoslovakijos prezidentas. Būdamas iškilus politikas, jis neapsiribojo vien savo tautų laisvės gynimu. T. G. Masarykas tarėsi su pavergtų tautų atstovais JAV, dėjo pastangas juos suburti į bendrą politinę veiklą, siekiant laisvės ir nepriklausomybės savo tautoms. Čikagoje jis susitiko ir su lietuvių atstovais, tarp kurių buvo aušrininkas dr. Jonas Šliūpas.

JAV spauda gana plačiai rašė apie T. G. Masaryką ir jo kuriamą Vidurio Europos tautų demokratinę sąjungą (VETDS). Dienraštis „The New York Tribune“ rašė, kad spalio 3 d. į konferenciją Vašingtone susirinkę Vidurio Europos tautų atstovai įsteigė VETDS, siekdami įkurti savo valstybes, sukurti jų federaciją nuo Baltijos iki Juodosios bei Adrijos jūrų ir atskirti Vokietiją bei Austriją nuo Rytų. Joje dalyvavo čekų, slovakų, jugoslavų, ukrainiečių, lenkų, suomių, rumunų, italų ir lietuvių atstovai, vėliau prisijungė ir kiti.

Posėdžiuose JAV – audringi mažųjų tautų pasitarimai

Išpūdziais apie dalyvavimą šioje konferencijoje po trijų dienų pasidalijo ir Bronius K. Balutis, Čikagoje leidžiamo tautininkų pakraipos savaitraščio „Lietuva“ redaktorius. Jis rašė, kad iš Lietuvių informacijos biuro Vašingtone gavo telegramą, kviečiančią jį atvykti į JAV sostinę pasitarti vadinamosios „Tautų Lygos“ klausimu. Atvykęs ir apsilankęs Lietuvių informacijos biure, kur buvo įsikūręs ir JAV lietuvių tarybų vykdomasis komitetas, B. K. Balutis sužinojo, kad tautų atstovų susirinkimas įvyks Italijos informacijos biure.

Susirinkimo tikslas – įkurti mažųjų tautų organizaciją, kur tautų atstovai tarpusavyje turės išsiaiškinti ginčijamus klausimus ir, kiek įmanoma, pašalinti „nesusipratimus tarp pačių mažųjų tautų, ieškančių dabar sau nepriklusybės“. Buvo pažymėta, kad tai labai rūpi ir JAV valdžiai, jai ruošiantis pokario Taikos konferencijai. Naujai įkurta tautų organizacija atstovavo 65 milijonams žmonių, kurių tautas buvo pavergusios kitos valstybės.

Sąjungos nariai rinkosi į dažnus posėdžius ir svarstė įvairius politinius, etnografinius ir kitus klausimus, lietusius mažąsias Vidurio Europos tautas. Diskusijos buvo audringos. Spauda net paviešindavo kai kuriuos prieštaravimus, kilusius sprendžiant būsimų valstybių sienų klausimą. Pavyzdžiui, Pietų slavų (būsimos Jugoslavijos) atstovas dr. Hinc Hinkovich net suplėšė žemėlapi, kur, anot jo, buvo neteisingai pažymėtos

Tomas Norus-Naruševičius

būsimos Jugoslavijos ribos. Albanijos atstovas pareiškė, kad jis negali prisijungti prie VETDS, nes serbai dar negrąžino Albanijai jai priklausančių žemių, o graikai, užėmę Albaniją, ten „šeimininkauja ir skriaudžia albanus“. Panašių diskusijų buvo ir tarp kitų tautų.

Tarp lietuvių ir lenkų – ginčai dėl autonomijos

Lietuvai atstovavo ir jos reikalus gynė daugiausia dr. J. Šliūpas, JAV lietuvių vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas. Jis diskutavo su VETDS nariais lenkais Romanu Dmowskiu ir Ignacu Paderevskiu. JAV lietuvių katalikų Tarybos vicepirmininkas kunigas Fabijonas Kemėšis savais kanalais sužinojo, kad JAV valdžia nori, jog „trumpu laiku lietuviai susitartų su lenkais dėl būsimųjų savo kraštų rubežių ir tų dviejų tautų santykių“. F. Kemėšiui nebuvo priimtina, kad čekai ir lenkai skatino lietuvius jungtis prie slavų tautų federacijos, nes, anot jo, lietuvių sąmonėje jau yra pribrendęs politinis idealas – Baltijos tautų federacija. Jis neatmetė galimybės tartis su lenkais, nors netikėjo, kad su jais „galėtume patys geruoju susitaikinti“, nes „per daug poniški jų aspektai. Greičiausiai tik Taikos kongresas mus sutaikins“.

J. Šliūpo ginčai su lenkais įstrigo atmintyje ir T. G. Masarykui, kuris savo atsiminimuose rašė, kad lenkus su lietuviomis jis suvedavo ir tarpininkaudavo, kad jie išsiaiškintų ir Sąjungoje išvengtų didesnio priešiško. J. Šliūpas nepritarė lenkų atstovų idėjai išlaikyti Lietuvą autonomine sritimi atkurtoje Lenkijos valstybėje. Galima sakyti, kad J. Šliūpas Vašingtone pradėjo diplomatinę kovą su lenkais, kuri tęsėsi per visą tarpukario Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį. VETDS tapo žinoma JAV oficialiuose valdžios sluoksniuose, jos tautybių delegatai gavo audienciją pas prezidentą V. Vilsoną. Lietuviams toje delegacijoje atstovavo J. Šliūpas. JAV valdžia leido VETDS priklausančių tautų atstovams paskelbti savo šalių nepriklausomybes istorinėje Nepriklausomybės salėje Filadelfijoje.

Deklaraciją pasirašė dvylikos tautų atstovai

VETDS savo veiklą vainikavo, surengdama mažųjų tautų savaitę ir tautų atstovų suvažiavimą, kuris vyko spalio 23–26 d. Filadelfijoje, Nepriklausomybės salėje – ten pat, kur 1776 m. buvo pasirašyta JAV nepriklausomybės deklaracija. Salėje kabo ir senasis Laisvės varpas – tiesa, įskilęs, todėl skambinti juo jau nebeleidžiama. Specialiai tam renginiui buvo nulieta tiksliai Laisvės varpo kopija, kuria buvo leidžiama paskambinti susirinkusių tautų

Dr. Jonas Šliūpas

atstovams. Per paskutines tris dienas buvo parengti bendri politinės ir ekonominės šalių nepriklausomybės principai, kurių svarbiausi: apsisprendimo teisė, laisvas plebiscitas, tautinių mažumų garantijos. T. G. Masarykas išreiškė nuomonę, kad mažos tautos neprivalo skirstytis į smulkias valstybes, bet telktis į sąjungas ar sudaryti federacijas, kurios būtų geras tautų raidos pagrindas.

Spalio 26 d. iškilmingai ir simboliškai, ant to paties stalo, ant kurio buvo pasirašyta JAV nepriklausomybės deklaracija, auksine plunksna buvo pasirašyta bendra 12 pavergtųjų tautų Deklaracija už visų mažųjų tautų laisvę ir nepriklausomybę, už bet kokių ryšių su savo pavergėjais nutraukimą. Pirmasis abu deklaracijos egzempliorius pasirašė T. G. Masarykas – už čekus ir slovakus, po to T. M. Hellinski – už lenkus, Hinc Hinkovich – už Pietų slavus, Nicolas Seginich – už ukrainiečius, Gregory Zsatkovich – už Vengrijos rusėnus, Tomas Naruševičius – už lietuvius, Vasile Stocia – už rumunus, Charles Tomazullo – už italų (negyvenančius Italijoje), Christos Vasilkalki – už graikus (negyvenančius Graikijoje), Christo Dako – už albanus, Itamar Ben Avi – už Palestinos žydus, Gregory Pasdemadjian – už armėnus.

Po pasirašymo buvo surengta ir varpo, pakabinto lauke, skambinimo ceremonija. Vėliau visi atstovai išėjo į lauką, kur, prieš gausią susirinkusiųjų minią, T. G. Masarykas perskaitė Deklaraciją ir vėl suskambėjo varpas. Pasirašiusieji Deklaraciją pasakė po trumpą kalbą ir paskambino varpu. Tai reiškė, kad nuo dabar kiekviena tauta turi savo nepriklausomybę. Už lietuvių tautą varpu skambino T. Naruševičius. Įdomu tai, kad pirmam pasisakius T. G. Masarykui teisė paskambinti suteikta mažai čekų emigranto dukrai, simboliškai rodant įkurtos Čekoslovakijos valstybės naują kartą.

Vienas Deklaracijos egzempliorius buvo paliktas Nepriklausomybės salėje, o kitas išsiųstas JAV prezidentui. Auksinės plunksnos, kuriomis buvo pasirašyta Deklaracija, perduotos muziejui Vašingtone. Su visais suvažiavimo nutarimais buvo nutarta supažindinti pasaulio valstybes.

Suvažiavimą Filadelfijoje spauda įvertino teigiamai, nes tai buvo pirmas mažųjų tautų bandymas bendromis jėgomis ginti savo teises, siekiant nepriklausomybės. Tik bendrai veikdamos, jos galės užtikrinti, kad pastangos pasiekti savo tautoms valstybingumą nenueis veltui. Tai akivaizdžiai patvirtino ir JAV valdžios pritarimas VETDS veikimui. Suprantama, JAV politikai turėjo savų išskaičiavimų, pirmiausia norėdami, kad tautos savo gretose išsiaiškintų esamas teritorines

problemas. Bet vis dėlto dar kartą plačiai nuskambėjo Lietuvos vardas ir lietuvių noras turėti savo valstybę.

Aušrininkui dr. Jonui Šliūpai – nepasitikėjimas ir kaltinimai

JAV lietuvių pasirengimas ir dalyvavimas Nepriklausomybės deklaracijos pasirašyme gana tragiškai, moraline prasme, baigėsi ilgiausiai išėivijoje veikusiam dr. Jonui Šliūpai. Jis buvo atstumtas, nors pasirašymo ant Deklaracijos teisė pradžioje jam buvo pripažinta ne tik iš JAV lietuvių tautininkų, bet ir iš katalikų pusės. J. Šliūpas dėjo didžiausias pastangas, ypač paskutinę savaitę iki Deklaracijos pasirašymo, derindamas pozicijas su lenkais, dalyvaudamas posėdžiuose, pasitarimuose, važinėdamas po JAV, dirbdamas su katalikų bei tautininkų paskirtais veikėjais. Tačiau, anot savaitraščio „Lietuva“, spalio 25 d. Niujorke JAV lietuvių pasitarimo metu „įvyko vienas iš mums lietuviams, o ypač tautininkams nesmagiausių apsiereikimų. Dėlei susibėgusių tam tikrų negerų aplinkybių dr. J. Šliūpas rezignavo iš savo vietos“. JAV lietuvių katalikų veikėjai griežtai pasipriešino ketinimams suteikti garbę pasirašyti laisvamaniui J. Šliūpai. Tautininkai turėjo nusileisti ir paskutinę dieną surasti abiem pusėms priimtina žmogų – inžinierių Tomą Naruševičių, kuris į JAV atvyko 1917 m. ir nebuvo įšivėlęs į išėivijų ideologinius ginčus.

Tai kokios tos J. Šliūpai susidariusios „negeros aplinkybės“? Nemažai straipsnių, kritikuojančių jo veiklą, pradėjo publikuoti katalikiškas dienraštis „Draugas“: dar spalio 8 d. numeryje piktinosi, kad Lietuvių informacijos biuro Vašingtone veikla pilnai „sušliūpėjo“, net visuomenei skleidžiama žeminanti Šv. Tėvą informacija, jog jis nesirūpina katalikiška Lietuva. Dar daugiau, nepatikrinus informacijos, buvo pranešta, kad popiežius paskyrė Lietuvai du lenkus vyskopus. Tai biuras paskelbė ne tik JAV lietuvių tautininkų ir laisvamanių, bet ir angliškoje spaudoje.

Spaudoje užsimezgė platesnės diskusijos. Tautinės krypties spaudoje tie kaltinimai J. Šliūpai buvo vadinami šmeižtu, nukreiptu prieš „pasišventusį kovotoją dėl Lietuvos laisvės ir dėl lietuvių apšvietos“ ir bandančiu „išstumti jį iš lietuvių judėjimo“. Spalio 25 d. lietuvių pasitarime J. Šliūpas, išgirdęs nepalankią sau žinią, pasakė: „Dirbau lietuviams per 35 metus. Jaučiu giliai, kad ta garbė pasirašyti tik man, o ne kam kitam priguli. Jeigu tauta taip su manimi pasielgia – aš žinau, ką daryti.“

Po trumpo pokalbio su T. Naruševičiumi, jis priėjo prie VETDS sekretoriaus prof. H. A. Millerio ir jam pasakė: „Iškilo klausimas, kas pasirašys po lietuvių nepriklausomybės deklaracija. Aš, kuris dirbau lietuviams per 35 metus, skaičiau, kad tai man priguli ta privilegija pasirašyti. Bet čia jie šiandien nutarė, kad aš tam netinku, ir kad pasirašyti turėtų tas, kuris trumpiau, negu aš darbuosiu. Aš esu priverstas pasitraukti nuo veikimo, Filadelfijoje nebūsiu ir prašau jūsų, prof. Miller, nebeskaityti manęs lietuvių tautos reprezentantu.“ Po to J. Šliūpas išėjo, nebedalyvavo ir numatytoje vakarieneje. Jis pasitraukė iš JAV lietuvių tarybų vykdomojo komiteto ir Informacijos biuro Vašingtone veiklos, vėliau išvyko į Londoną kurti Lietuvos atstovybės. *Autorius yra Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių išėivijos instituto vyr. mokslo darbuotojas.* ■

JAV prezidento V. Vilsono pareiškimas 1918 m. sausio 8 d. Taikos programa „Keturiolika punktų“

1. Atviros taikos sutartys ir jokių diplomatinų susitarimų, kurie būtų slepiami nuo visuomenės.

2. Nevaržoma laivų navigacija jūrose, esančiose už teritorinių vandenų, tiek karo, tiek taikos metu.

3. Laisva prekyba tarp valstybių, pašalinant bet kokius ekonominius barjerus, ir lygių prekybos teisių sudarymas visoms valstybėms.

4. Visos valstybės turi sumažinti kariuomenės dydį iki minimalaus skaičiaus karių, kuris būtų skirtas tik užtikrinti valstybės vidaus saugumą.

5. Kolonijų poreikių įgyvendinimo svarstymas turi būti nešališkas ir atviras. Kolonijos poreikiai turi būti vertinami kaip lygūs jų valdančios šalies poreikiams.

6. Visos užsienio valstybių kariuomenės turi būti išvestos iš Rusijos teritorijos; Rusijai turi būti sudarytos sąlygos laisvai bendradarbiauti su kitomis valstybėmis, pasirinkti vidinės politikos kryptį, ateityje užtikrinti jai pakvietimus į laisvų tautų sąjungas bei

28-asis JAV prezidentas Vudras Vilsonas, 1919 m.

suteikti teisę į bet kokią pagalbą.

7. Visos užsienio valstybių kariuomenės turi būti išvestos iš Belgijos teritorijos; Belgija turi

būti atstatyta kaip nepriklausoma valstybė, užtikrinant, kad nebus kėsiamasi į jos suverenitetą.

8. Visa Prancūzijos teritorija turi būti išlaisvinta, užimta teritorija – atstatyta; visa Prūsijos karalystės padaryta žala Prancūzijai 1871 m. (turint omenyje iš Prancūzijos atimtus Elzaso ir Lotaringijos regionus) turi būti atstatyta, kad būtų užtikrinta taika.

9. Italijos teritorijos sienos turi būti nustatytos pagal aiškiai matomas etnines ribas.

10. Austrijos-Vengrijos tautoms turi būti užtikrinta teisė į autonomiją.

11. Visos užsienio valstybių kariuomenės turi būti išvestos iš Rumunijos, Serbijos ir Juodkalnijos; Serbijai turi būti užtikrintas saugus priėjimas prie jūros; kai kurioms Balkanų valstybėms turi būti suteiktos tarptautinės garantijos, užtikrinančios ekonominį ir politinį suverenumą, bei teritorinį vientisumą.

12. Osmanų imperijos turkiškajai gyventojų daliai turi būti užtikrintas saugus suverenitetas; kitoms turkų valdomoms tautoms turi būti suteiktas visiškas saugumas ir galimybė autonomiškai plėstis; tarptautinės

garantijos turi užtikrinti, kad Dardanelų sąsiauris nuolatos būtų atviras laivybai ir prekybai tarp visų valstybių.

13. Turi būti sukurta nepriklausoma Lenkijos valstybė, į kurios teritoriją turėtų būti įtrauktos etninės lenkų žemės, kuri turėtų laisvą ir saugų priėjimą prie jūros ir kurios politinė bei ekonominė nepriklausomybė būtų užtikrinta tarptautiniu paktu.

14. Turi būti sukurta visuotinė tautų asociacija, reglamentuota konkrečių paktų, kurios tikslas būtų užtikrinti politinę nepriklausomybę ir teritorinį vientisumą tiek mažosioms, tiek didžiosioms valstybėms.

28-asis JAV prezidentas Vudras Vilsonas (Thomas Woodrow Wilson, 1856–1924). Prezidentavimo laikas: 1913 m. kovo 4 d. – 1921 m. kovo 4 d. Jis yra vienintelis JAV prezidentas, turėjęs akademinį daktaro laipsnį. Mokslininkai laiko Vilsoną vienu iš geresnių JAV prezidentų. Jis buvo idealistas ir internacionalistas, siekęs kad JAV dalyvautų pasaulinėje politikoje, kovotų už demokratiją ir pažangą. ■

2023 metų Lietuvos medis – Jono Basanavičiaus gimtinės kaštonas

Živilė Stadalytė

Apie du šimtus metų Jono Basanavičiaus gimtojoje sodyboje augantis kaštonas neseniai tituluotas 2023 metų Lietuvos medžiu. Įteikti apdovanojimą į sodyboje veikiančią Lietuvos nacionalinio muziejaus padalinį atvyko konkurso organizatoriai, o muziejaus darbuotojai pasidalijo šio medžio istorija. „Nors daugumai Jono Basanavičiaus gimtinė labiau asocijuojasi su ažuolais ir Lietuvos tautinio atgimimo ažuolynu, visgi sodybos istoriją mena ir pasakoja kieme augantis kaštonas“, – sako Jono Basanavičiaus gimtinės vadovė Rūta Vasiliauskienė.

Autentiškiausias sodybos objektas

Muziejaus lankytojus pasitinkantis kaštonas ištis įspūdingas: aukštis siekia 19 metrų, o lapų lajos skersmuo plačiausioje vietoje – 21 metrą. Kamienu apimtis daugiau nei metro aukštyje viršija tris metrus. Spėjama, kad kaštonui gali būti apie 200 metų. „Kaštonas neabejotinai mena Basanavičių šeimą. Muziejuje turime paties Jono Basanavičiaus 1906 metais darytą nuotrauką, kurioje jis įamžino gimtąją sodybą. Tuo metu sodyboje gyveno patriarcho brolio Vinco šeima. Nuotraukos kampe matosi, kad mūsų kaštonas jau yra gerokai ūgelėjęs“, – sako R. Vasiliauskienė. Muziejaus atstovai neabejoja, kad Basanavičynės kaštonas yra pats autentiškiausias sodybos objektas. Per daugelį metų čia stovėję pastatai ne kartą degė ir po truputį nyko, o XX a. aštuntajame dešimtmetyje sodyba jau buvo sunykusi.

„Gal sodyboje ir nebeliko autentiškų pastatų, bet kaštonas šią karo ir laiko padarytą skriaudą puikiai kompensuoja. Kas žino, galbūt šis medis buvo pasodintas patriarcho gimimo proga? O gal jis sodintas paties patriarcho? Ne paslaptis, kad augalai mūsų krašto šviesuolį labai žavėjo. Tą liudija tarp jo užrašų rasti dailiai sudžiovinti gėlių žiedai, medžių lapai, potyriai, aprašyti stebint gamtą. Kažką panašaus jaučia ir lankyto-

Jono Basanavičiaus 1906 metais darytoje nuotraukoje kaštonas jau didelis. LLTI biblioteka, Jono Basanavičiaus fondas

jai – dažnas, atvykęs į muziejų, glaudžiasi prie senojo sodybos kaštono, norėdamas pajauti, ką jautė mūsų patriarchas“, – sako R. Vasiliauskienė.

Įsitvirtinęs ir žemėje, ir bendruomenėje

Kartu su įvertinimu Basanavičynės kaštonui atitenka teisė kitais metais atstovauti Lietuvai Europos metų medžio rinkimuose. Juose vertinamas ne tik medžio grožis ar amžius, bet ir augalo istorija, legenda, sąsaja su žmonių gyvenimu ir vietos bendruomene. Muziejaus atstovai neabejoja, kad per daugelį metų Basanavičynės kaštonas įsitvirtino ne tik Sūduvos žemėje, bet ir bendruomenės gyvenime, todėl tikrai galėtų konkuruoti dėl Europos metų medžio titulo. „Amžininkai liudija, kad po šiuo kaštonu sovietmečiu burdavosi žmonės, norėdami pagerbti patriarčą, išreikšti savo pilietiškumą ir patriotiškumą. Tuomet už tokius dalykus buvo baudžiama, pasekmės galėjo būti skaudžios“, – sako R. Vasiliauskienė.

Net ir tada, kai apie tautos patriarcho gimtosios sodybos atstatymą buvo tik nedrąsiai svajojama, kaštonas buvo tautiškumą sunkiomis sąlygomis puoselėti bandžusių žmonių traukos centras. Yra išlikę pasakojimai, kaip ant kaštono šakų buvo kabinamos trispalvės ir austos juostos, po juo uždegamos žvakelės.

Galimybė tapti 2024 metų Europos metų medžiu

Tradicškai Lietuvos metų medžio rinkimų nugalėtoji suteikiama teisė kitų metų Europos metų rinkimuose atstovauti šaliai. Basanavičynės kaštonas Lietuvai atstovaus 2024 metų konkurse.

„Lietuvos metų medžio konkursas yra pelno nesiekiantis ekologinis projektas, parodantis medžių svarbą mūsų kasdieniame gyvenime, taip pat ir jų reikšmę Lietuvos ir Europos gamtos bei kultūros paveldui. Konkursas skleidžia informaciją ir didina supratimą apie medžius kaip savitus kraštovaizdžio elementus, reprezentuoja Lietuvą Europoje ir didina jos žinomumą, stiprina mūsų šalies pozicionavimą Europos erdvėje. Konkurso metu dalijamasi žiniomis ir patirtimi, kaip metų medžiui suteikti profesionalią, veiksmingą ir tikslingą ilgalaikę priežiūrą“, – sako konkurso organizatorius VŠĮ Lietuvos arboristikos centro vadovas Sigitas Algis Davenis. ■

2023 metų medžiu tapęs Basanavičiaus gimtinės kaštonas. Leonardo Skirpsto nuotr.

Konstitucijos dienos minėjimas Vandžiogaloje

Dr. Raimundas Kaminskas

Spalio 25 d. Kauno r., Vandžiogalos miestelio centre prie paminklo, skirto Nepriklausomybei atminti, kuris buvo pastatytas Vandžiogalos šaulių būrio iniciatyva 1933 m., vyko Lietuvos Respublikos Konstitucijos dienos minėjimas ir Lietuvos šaulių sąjungos (LŠS) Kauno apskrities Vytauto Didžiojo šaulių II rinktinės jaunųjų šaulių pasižadėjimo ceremonija. Renginyje dalyvavo Babtų, Domeikavos ir Vandžiogalos gimnazijų moksleiviai su mokytojais, šauliai, vietos gyventojai ir kiti svečiai. Prie 1831 ir 1863 m. sukilėlių kapų bei kryžiaus, skirto Lietuvos laisvės kovotojams, kurie sovietmečiu buvo nužudyti Vandžiogaloje ir nežinia, kur užkasti, buvo uždegtos žvakutės.

Renginio dalyviai turėjo galimybę apžiūrėti bažnyčios varpinėje itin seną ir vertingą, dar 1721 m. Karaliaučiuje nulietą varpą, kuris kvietė Lietuvos kovotojus per 1831 ir 1863 m. sukilimus į kovą už laisvę. Šalia

Minėjimo dalyviai

E. E. A. Milošo kapas. Autoriaus archyvo nuotraukos

Vandžiogalos bažnyčios esančiose kapinėse yra palaidoti 1831 ir 1863 m. sukilimų dalyviai – A. Chmielevskis, Dackevičiai,

broliai Vilkevičiai ir Nobelio premijos laureato rašytojo Česlovo Milošo protėviai, tarp kurių yra ir jo senelis – Eugenijus Edvardas

Artūras Milošas, dalyvavęs 1863 m. sukilime. Jis buvo ir vieno iš Č. Milošo knygos „Isos slėnis“ personažų prototipas. ■

MOKSLAS IR VERSLAS

EUROPOS KLASTERIŲ ALJANSAS

Šių metų spalį Europos klasterių aljanso generalinėje asamblėjoje Antonio Novo, Ispanijos klasterių asociacijos prezidentas ir „Aragono“ klasterio „IDiA“ vykdomasis direktorius dar ketveriems metams perrinktas eiti aljanso prezidento pareigas. Naująja viceprezidente tapo klasterio ir skaitmeninių inovacijų centro „AgriFood Lithuania“, Lietuvos klasterių tinklo „Klaster LT“ direktorė Kristina Šermukšnytė-Alešiūnienė. 2022 m. ši agromaisto sektoriaus ekspertė pelnė Europos metų klasterio koordinatoriaus vardą.

Europos klasterių aljansas stiprina daugiau kaip 900 klasterių ryšius, skatina jų veiklą ir vaidmenį Europos inovacijų ekosistemoje. Be K. Šermukšnytės-Alešiūnienės, aljanso direktorių valdybą papildė dar viena moteris – Europos bioregionų tarybos (angl. *Council of European BioRegions*) atstovė Montse Daban. Europos klasterių aljansui ji atstovaus grupėje „EIT draugai“ (angl. *Friends of the EEN*), siekiančioje stiprinti Europos klasterių aljanso ir Europos įmonių tinklo (angl. *Enterprise Europe Network*) ryšius. Prancūzijos atstovas Hervé Flochas vėl buvo paskirtas viceprezidentu, o Daniel Cosnita iš Rumunijos tapo aljanso sekretore. Abu jie nuo pat Europos klasterių aljanso įkūrimo aktyviai prisidėjo prie organizacijos plėtros. Pakeitęs darbovietę, po kelerių metų iš atsakingai eitų viceprezidento pareigų atsistatydino Lenkijos klasterių asociacijos atstovas Krzysztof Krystowski.

Kuria sinergija

Europos klasterių aljansas, atstovaujantis 22 nacionaliniams klasterių tinklams ir jų ambasadoriams iš visos Europos, vienija daugiau kaip 900 klasterių, jungiančių 150 tūkst. pirmaujančių žemyno įmonių, universitetų, mokslinių tyrimų centrų ir viešųjų institucijų. Aljanso suburti klasteriai siekia skatinti konkurencingumą ir inovacijas visoje Europoje. Organizacijos veiklai kryptį diktuoja vizija paversti pramonės branduolius pagrindiniu Europos inovacinės ekosistemos varikliu, užtikrinančiu ekonomikos plėtrą ir augimą bei gebėjimą konkuruoti.

Teigiamas klasterizacijos poveikis

Europos Komisijos 2021 m. paskelbtoje ataskaitoje pabrėžiama, kad klasterių organizacijų kūrimasis glaudžiai susijęs su aukštais ekonominiais ir technologiniais rodikliais. Į Europos klasterius integruotos įmonės moka vidutiniškai 13,5 proc. didesnę darbo užmokestį nei tos, kurios klasteriams nepriklauso. Be to, COVID-19 pandemija atskleidė klasterių atsparumą ir spartų prisitaikymą prie naujų aplinkybių.

Europos klasterių aljansas demonstruoja tvirtą poziciją esminiuose Europos forumuose ir aktyviai prisideda prie pramonės bei regionų politikų formavimo. Tai patvirtina dalyvavimas Europos Sąjungos pramonės forume, kuriame aljansas bendrai kuruoja dvi darbo grupes: 2-ąją, remiančią pramonės pereinamojo lai-

Europos klasterių aljanso prezidentas Antonio Novo

kotarpio raidos kryptį kūrimą, ir 4-ąją, kuri skatina tarptautines ir ekosistemų investicijas. Be to, Europos klasterių aljanso specialistai paskirti į kiekvieną iš penkių forumo darbo grupių, o tai pabrėžia visapusišką įsitraukimą. Aljansas taip pat veikia keliose ekspertų grupėse, įskaitant Tarpreregioninių investicijų ir inovacijų ir Sumaniosios specializacijos strategijų, kuriose prisideda prie regioninių inovacijų ir sumaniosios specializacijos plėtros. Be to, Europos bioregionų taryba atstovauja Europos klasterių aljansui Pasirengimo ekstremalioms sveikatai situacijoms ir atsako už jas institucijoje (angl. *Health Emergency Preparedness and Response Authority*), tuo vykdydama savo įsipareigojimą prisidėti prie sveikatos apsaugos

parengties ekstremalioms situacijoms.

Turėdamas atstovų Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitete, aljansas teikia indėlį ekonominės, socialinės ir susijusios politikos srityse, siekdamas užtikrinti perspektyvų pramonei įtraukimą į Europos politikos formavimo procesą. Užimdamas reikšmingas pozicijas, Europos klasterių aljansas nenuilstamai gina klasterių tinklų vaidmenį ir aktualumą Europos lygmeniu, turi įtakos pramonės politikai ir demonstruoja, kaip klasteriai stiprina žemyno įmonių konkurencingumą, ypač daug dėmesio skirdamas Europos fondų lėšoms, skirtoms verslo inovacijų projektams vykdyti.

Lietuvoje – itin platus klasterių tinklas

Naująja Europos klasterių aljanso viceprezidente išrinktos K. Šermukšnytės-Alešiūnienės vadovaujamas Lietuvos klasterių tinklas „KlasterLT“ oficialiai įkurtas 2020 m. gegužę, pasirašius asociacijos steigimo sutartį. Šiandien tinklas vienija apie 50 klasterių, jungiančių daugiau nei 800 įmonių ir mokslo institucijų. „Lietuvos klasteriai yra gyvybiškai svarbūs mūsų ekonomikos augimui ir atsparumui. Daugėja darbo vietų, stiprėja verslo tinklai, įgyvendinami prioritetiniai valstybės sumaniosios specializacijos tikslai ir darnios regionų plėtros siekis. Šalies klasteriai yra ekonomikos variklis ir neatsiejama vertė kūrimo grandinių ekosistemos dalis, įgalinanti mūsų įmones pasiekti gerokai ambicingesnių rezultatų“, – sako K. Šermukšnytė-Alešiūnienė. ■

Mokslo Lietuva

Vyriausiasis redaktorius Jonas Jasaitis
Stilistė-korektorė Gintė Niauraitė
Dizaineris Vilius Zaveckas

Redakcinės kolegijos pirmininkas – Dalius Serafinas, nariai: Alvydas Baležentis, Valentinas Baltrūnas, Valentas Daniūnas, Jonas Dautaras, Vygintas Gontis, Nelė Jurkėnaitė, Regina Kvašytė, Milena Seržantė, Eugenijus Stumbrys, Emilis Urba, Janina Valančiūtė, Raimundas Kaminskas, Algirdas Mikas Žemaitaitis
Redakcijos adresas: J. Basanavičiaus g. 6, LT-01118 Vilnius
El. paštas mokslolietuva@gmail.com
Laikraštis internete: www.mokslolietuva.lt
Redakcija gerbia savo autorių nuomonę ir mintis, net jei ne visada joms pritaria.
Perspausdinant ar naudojant laikraščio „Mokslo Lietuva“ ir jo internetinio puslapio <http://www.mokslolietuva.lt> paskelbtą medžiagą būtina nuoroda į „Mokslo Lietuvą“.

ISSN 1392-7191
Leidžia
UAB „Mokslininkų laikraštis“
SL Nr. 169